

8835

ԲԵՆԻԿ ՎԱՐԴԱՊԵՏ

ԷԶՄԻԱԾՆԻ

ԱՐԴԱՐՈՒԹԻՒՆԸ

Ա. ՄԱՍԸ

«Գատաւոր մի էր ի քաղաքի ուրեմն,
յնատուծոյ ոչ երկնէք և ի մարդկանէ
ո՛չ ամաչէր»:

(Ղուկ. Ա. ԺԷ-2.)

«Գատաւորք տմարդիք, սուտք, խաբողք,
կաշառառուք, անընտրողք իրաւանց, ան-
հատաւորք, հակառակողք և բարձունմ
առհասարակ ոիրոյ և ամօթոյ»:

(Խորենացի ԿԸ)

«Ողորմիմ քեզ, Եկեղեցի Հայաստանեայց»...

(Խորենացի ԿԸ)

Թ Ի Յ Լ Ի Զ

ՏՊԱՐԱՆ ՎՐԱՅ ՀՐԱՏԱՐԱԿԱԿԱՆ ԸՆԿ.

1910

281.6a-
P-49

04 NOV 2009

31.5
1.49 48

ԲԵՆԻԿ ՎԱՐԴԱՊԵՏ

ԷԶՄԻԱԾՆԻ

ԱՐԴԱՐՈՒԹԻՒՆԸ

Ա. ՄԱՍԸ

«Դատաւոր մի էր ի քաղաքի ուրեմն,
յԱստուծոյ ոչ երկնէն էր և ի մարդկանէ ո'չ
ամաչէր»:

(Ղուկ. Ա. ԺԸ—2.)

«Դատաւորք տմարդիք, սուտք, խարողք,
կաշառառուք, անընտրողք իրաւանց, ան-
հաստատք, հակառակողք և բարձունն
առհասարակ սիրոյ և ամօթոյ»:

(Խորենացի ԿԸ)

«Ողորմիմ քեզ, եկեղեցի Հայաստանեայց»...
(Խորենացի ԿԸ)

Թ Ի Ճ Լ Ի Զ

ՏԳԱՐԱՆ ՎՐԱՑ ՀՐԱՑԱՐԱԿԱԿԱՆ ԸՆԿ.

1910

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹԻՒՆ

1. Երկու խօսք:
2. Սրտի աւելցուկից (նախաբանի տեղ):
3. Էջմիածնի արգարութիւնը և Յուսիկ եպիսկոպոսի զեղծում ների գործը:
3. Այո, «ամենից առաջ արդարադատութիւն» (յաւելուած):

ՀԱՅԿԱՍՏԱՆԻ ԿՈՄՍՏԵՆ

4728-55

ԵՐԿՈՒ ԽՕՍՔ

Աշխարհիս վրայ չկայ որևէ համայնական—սօցիալական խումբ՝ լքնտանիք, դասակարգ, ցեղ, ազգ, պետութիւն, որ արդարութեան վրայ հիմնուած չլինի և կանգուն ու յարատև մնայ: Կեանքն առանց արդարութեան անըմբռնելի է:

Իսկ կրօնական համայնքների համար արդարութիւնը էն ամենէն էական պայմանն է. արդարութիւնն է բոլոր կրօնների հիմքը, մանաւանդ քրիստոնէական կրօնին: Ուր խախտոււմ է այդ հիմքը, այնտեղ անխուսափելի է կործանումը:

Քսան տարի է կենդան վկայ եմ այն անարդար դործերին, որ կատարոււմ է մեր յոյսերի խանձարուր Մայր Էջմիածնում և այն էլ հետզհետէ անող չափով: Քսան տարի է որ ընկերներով միասին կամ անձամբ ենք ճաշակել Էջմիածնի անարդար արդարութիւնը իր բոլոր դառնութեամբ և կամ խեղճերի վրայ տեղացող անողորմ անարդարութիւնից նրանց հետ մէկտեղ և մենք ենք լացել:

Բոլոր վայելուչ լուիկ միջոցները դործ ենք դրել, որ անարդարութիւնը վերանայ, գոնէ պակսի Մայր Աթոռից, բայց ի զուր... Նա բարձրացաւ, ծաւալուեց ու պատրաստ է կործանել Էջմիածինը: Նրա դէմ բողոքում է Հայութեան Ոգին ամենուրեք:

Ես պարտաւոր զգացի այժմ հրապարակի վրայ դնել Էջմիածնի արդարութիւնը, որ անարդարութիւն է. ես պարտաւոր զգացի կոչ անել հայ մամուլին, հայ ազգին, հայ սրտացաւ մարդկանց, արդարութեան բոլոր բարեկամներին, որ օգնութեան հասնեն անարդարութիւնից խեղդուող, հիւծուող իրանց եկեղեցուն, եթէ չեն ուզում նրա վախճանական աւերը տեսնել:

Ես յոյս ունիմ թէ Հայ ազգի արդարասիրութիւնը արդի նուիրապետութեան արդարութիւնից բարձր կը լինի, դատաստանն՝ արդար, դատաւորն՝ անաչառ:

Անկարող եղայ ծրագրուած նիւթերիս ամբողջութիւնը հրատարակել, դրամ չունենալու պատճառով, ուստի մասերի բաժանեցի այս բաժինն Ա. մասն անելով:

Այս մասի հրատարակութեան համար 100 ռուբլի ղրկել է իմ բարեկամ և Հայոց եկեղեցու սրտացաւ մի քահանայի՝ ձեռքով մի անծանօթ բարեգործ, որ արգելել է քահանային իր անունն ինչպայտնել: Շնորհակալութիւն անծանօթ բարեգործին, որ ազգային արդարադատութեան սեղանի վրայ է դնում իր նուէրը գրքոյկի հրատարակութեամբ:

Բենիկ վարդապետ

ՄՐՏԻ ԱԻԵԼՑՈՒԿԻՑ

(Յախարանի տեղ)

Տասնեակ տարիներ ծարաւի տապով լի արդարութիւն էի որոնում այնտեղ, կրօնաւորական այն համայնքում, ուր բաղդի ձեռքը ճակատադրական թափով և ինձ էր նետել:

Ես ծնուել, սնուել ու մեծացել էի մի այնպիսի ժողովրդի մէջ, ուր սոցիտութիւնն ու անարդարութիւնը՝ իրանց բարձրագիւր գահոյքների վրայ նստած, խաւարի միջից երկիր էին կառավարում:

Պատանեկական օրերուս տպաւորութիւնները՝ իբր երկաթի գրչով, խորունկ են փորագրուած նրբագգաց սրտիս վրայ:

Գիւղի մեծատան տաւարը ոտքի տակ էր տուել աղքատի արին ջրտինքով սերմած մի կտոր արտը: Այսօրուայ պէս, եմ յիշում թէ՛ ինչպէս խղճուկը կանգնած գիւղի տանուտէրի առջև, արցունքն աչքերին, գլխին ի կոր, յանցաւորի երկչոտութեամբ էր բողոքում իր զրկանքի համար և դատ աղերսում:

Տանուտէրը բազմած էր գետակի բարձրագիւր քարերի վրայ մի հպարտ դիրքով և երկար «չիբուխից» քուլա-քուլա ծուխ էր քաշում հաստ չրթունքներով ու՝ խրոխտ, գոհութեամբ, բաց թողնում օդի մէջ դէպի վեր:

Նրան չրջապատել էին գիւղի հարուստները և զրոյց էին անում:

Այդտեղ էր և խեղճին զրկողի հայրը իր երկու որդիներով:

Բիրտ ոյժը չի հանդուրժում բողոքն իր դէմ. զրկողները նախատինքի և գարշ հայհոյանքի տարափով վրայ վազեցին խեղճին, որ յանդգնել էր բողոք բառնալ մեծատան դէմ:

Ծեծից ու անարգանքից առաւել խոցոտիչ էին այն արհամարհական խօսքերը, որոնք զազանի անդթութեամբ նետուում էին աղքատութեան երեսին:

Դատաւորի աչքումն էլ աղքատութիւնը յանցաւորութիւն էր, իսկ նրա բողոքը՝ յանդգնութիւն:

Նա վեր կացաւ, վերցրաւ իր դալար վարոցը, մի երկու անգամ տիրաբար ճօճեց բողոքաւորի գլխին, զրկողներին հաճոյք պատ-

ճառելով. նախատեց որ «դարդակ բանի համար» գանգատ է գալիս իր չափը կորցնելով:

Մինչև այժմ որպէս սղաւորի անլուռ ողբ է հնչում ականջիս զրկուածի յետին խօսքերը, երբ նա մոլար քայլերով շուռ եկաւ, ամպոտ աչքերը դէպի ջինջ երկինքն ուղղեց, կանչեց ու տուն դարձաւ. «է՛յ Աստուած, էս աշխարհում դատ ու դատաստան չկայ, եարձք էն աշխարհումը կա՞յ»:

Ո՛հ սուրբ, սփոփիչ ինքնախաբուծեան...

Ես տեսել էի թէ ինչպէս դիւղի «բուռքները» կէս գիշերային խաւար պահուն աւազակային արշաւանքով դուռը կրկահան անելով՝ ներս էին խուժել աղքատի տուն ու խաղաղ քնած գոհար աղջկան կապերտի մէջ փաթաթելով շալակել ու փախցրել, որովհետեւ աղջիկը չէր սիրում իր ձեռքը խնդրող տղային:

Դատ եղաւ. տանուտէր, գիւղի դատաւոր ու քահանայ արշաւանքի կողմն անցան: Կաշառքը դատաւորի աչքը կուրացուց: Սաստն ու երկիւղը, բանտ ու կախաղանի անունը առեւանգուածի սարսափահար ծնողների շրթունքներից հաշտութեան համաձայնութիւն դուրս քաշեցին: Իսկ քահանան առատ պսակադրամի խոստումով յղփացած՝ կեղծ բարոյականութեան օրէնքներով, խլուած՝ պատուի արատաւորութեան երկիւղով յորդորեց աղջկան հաշտուել իր զրուծեան հետ և «սիրել» բռնաբարողին:

Եւ այս ամենը յանուն Բրիտանիէութեան...

Եկեղեցին սրբազործեց այս բռնութիւնը. մինչ քահանան բռնութեամբ խլում էր աղջկայ ձեռքը տղայի ձեռքի մէջն ամփոփելու և հարցնում էր. «հարս, տէ՛ր ես», արցունքներն ու հեծկտանքը՝ որ դուրս էին թռչում գոհի մարմնի և հոգու ֆիզիքական տանջանքից, լցրին տաճարը:

Առեւանգողների ձեռքը հարսի թիկունքից բռնութեամբ խոնարհեցրաւ նրա գլուխն ի վար՝ իբրև յօժարութեան նշան և պատասխան քահանայի հարցման:

Այդ պսակը, այդ սրտաբեկ ճիւղ, այդ արցունքն այրող, այդ հեծեծանքն աղետար, դեռ չեն ջնջուել իմ յիշողութիւնից, այլ ցցուած են այնտեղ, որպէս խոցոտիչ փուշ շատ նման փչերի կողքին:

Իմ միջավայրում կանանց կացութիւնը միջնադարեան է կամ արդի շատ վայրենիների մէջ պահուած կացութեան նման: Կինը մի անբարբառ իրաւագուրկ արարած է իր ամուսնու ձեռքում, մի սեփական իր՝ իր «գլխաւորի» ոտքերի տակն ընկած:

Ամուսինը իր վարկը հասարակութեան մէջ պահելու համար

պիտի դաժանութեան հասած խստութեամբ վարուի իր կնոջ հետ: Աննշան առիթով թէ քմահաճոյքով նրա ձեռքը՝ մերթ անդէն, մերթ փայտով զինուած, պիտի հուժգու թափով իջնի կնոջ գանգի, թիկունքի, կրծքի վրայ, որպէսզի հասարակական կարծիքը իր գովքը չզլանայ նրան թէ իսկական այր մարդ է, կնիկ զսպել գիտէ:

Անպարտ կանանց անիրաւ պատուհասի օրինակներն ուղտերու կարաւանի նման շարան-շարան գալիս անցնում են յիշողութեանս գաշտով: Դրանցից մէկը մինչև այժմ մարմնիս ու հոգուս փշաքաղութեամբ եմ յիշում:

Չորհ հազարից մէկն էր բայց իմ հարազատներից: Նա մինչև կուրծքը թաղուած չեղջի մէջ ցորեն էր մաղում: Այր ամուսինը թիակը ձեռքում ցորեն էր հաւաքում: Նրանք խօսում էին: Ուշ հասկացայ թէ մի անմեղ, սիրով արուած և արդար նկատողութեան համար ծանր թիակի մի սոսկալի հարուած իջաւ կնոջ դէմքին: Ուշագնաց կինը, ջարդուած երկու ատամը, արիւնն ու ցորեն իրար խառնուեցան և ես՝ դեռ եօթնամեայ պատանիս, զգուանք զգացի դէպի այր մարդն ու իր բռնութիւնը ու՝ գոհի փէշերը գրկած, նրա հետ ու նրան հաւասար դառնապէս լացի:

Իր ներքին կեանքում բռնութեամբ պանծացող, բռնութիւն դործող այդ ժողովուրդը մի կիսակենդան ստրուկ է իրանից առաւել բռնաւորի առաջ. և անհիմն չի լինի իբրև ընդհանուր ճշմարտութիւն ընդունել թէ ամենամեծ բռնաւորը ամենամեծ ստրուկն է:

Վերջին ռուս-տաճկական պատերազմի օրերն էին, երբ՝ որտեղից և ինչո՞ւ, չգիտեմ, զօրական լեզգիներ էին գալիս գիւղն ու գնում:

Նրանք անպատուհաս կերպով ոչխարի հօտից կորզում էին իրանց կամեցած դառը, բռնում հաւերը հաւանոցից ու մորթում, մտնում գիւղական տներն ու դուրս քաշում հացն ու պանիր, իւղն ու կարագ, ամեն՝ ինչ որ պէտք էր իրանց:

Այդ բոլորից յետոյ անօրինակ լարչութեամբ ծաղրում էին խօսքով ու շարժումներով նահապետական հայ կանանց պատիւը, որոնք ճակատադրական երկիւղով ու հնազանդութեամբ լուռ էին և անկիւնները փախչում պատսպարուելու համար: Իսկ նրանց ամուսինները «լազգի կամ խազախ աղաների» առջև գլուխ բացած գառան աչքերով ու համր բերաններով աղերսում էին որ խնայեն, որով աւելի էին բորբոքում երկչոտութեան վրայ տեղացող արհամարհանքն ու քամահարանքը:

Չգիտեմ ինչ իրաւունքով ու արդարութեամբ մեր սակաւահոգ ժողովրդից խլուած է Արագած ջրառատ, ծածկաւէտ լեռան սիրուն

արօտատեղիներն ու տրուած դաշտեցի՝ թուրքերին, որոնք իրանց առատ հողերի վրայ ցանում են և՛ ցորեն, և՛ գարի, և՛ բրինձ, տնկում են այգիներ, մշակում ամեն տեսակի բանջարանոցներ, պարապում են ուղտերի կարաւաններով, իսկ ամրանք իրանց ոչխարի հօտերն ու տաւարի նախիրը, այծերի հօրաններն ու ձիերի երամակները բերում հանում են Արագածի սիրուն մարմանդներն արածելու, վայելք քաշելու: Մինչդեռ սարի ու արօտի բնական տէր հայ ժողովուրդն ստիպուած է բաւարար չափով անասուն չպահել, եղածն էլ կերակրում է իր սերմած արտերի միջավայրերի արօտով, շատ անգամ արտերով իսկ, ուստի կազն ու կուրը միշտ անպակաս է լինում:

Եւ յիշում եմ թէ ինչպէս այդ թուրքերը իրանց հօտերը քաշում էին կանաչ արտերի միջով: Մտրկամիտ հայ ժողովուրդը իր «վերին» արտերի բոյսն ապահովելու համար ստիպուած էր ոչխարի, հաւի, հաւկիթի, ալիւրի, գառան նուիրաբերութեամբ շահել վրանաբնակների սիրտը, որ արտը խնայեն:

Եւ յիշում եմ թէ ինչպէս երիտասարդ թուրքերը ձիեր հեծած, միահեծան արեւելցու խրոխտութեամբ չրջում էին գիւղը, իջնում այստեղ-այնտեղ, մտնում տները, վերցնում իրանց համար կարեւոր իրերն ու գնում անպատիժ:

Եւ կարճում եմ իմ բերած օրինակների թիւը. դրանցից իւրաքանչիւրը լոկ մի հատն է իր տեսակ տասնեակների:

Բռնութեան, անիրաւութեան, տմարդութեան այսպիսի օրինակների չարք-չարք տպաւորութեանն երբ պատանեկական սրտիս մէջն ամբարած եւ ձեմարան մտայ աշակերտելու:

Քանի մեծանում, կարդում, մարդիկն ու իրերն աւելի պարզ էի ըմբռնում, այնքան աւելի էին լուսաբանւում ինձ համար պատանեկութեան անհաճոյ ազօտ տպաւորութիւնները: Եւ եկայ այն մէկին եզրակացութեան թէ ամենայն զրկանք անարդարութիւն է. բռնութիւնն անարդարութիւնն է, անհաւասարութիւնն անարդարութիւն է, կաշառակերութիւնն անարդարութիւն է, գողութիւնն անարդարութիւն է, չափազանց հարստութիւնն անարդարութիւն է: Ուր կայ մի գող, այնտեղ կայ առնուազն մի կողոպտուած, ուր կայ մի յղփացած, այնտեղ կայ մի քաղցած:

Եթէ յիշաւի կան առաքինութիւններ և չեն նրանք լոկ կեղծ ու պատիր, իրականութիւնից հեռու վարդապետութիւններ, որոնք լոկ մարդկանց գլխի մէջ գոյութիւն ունին, դրանցից գերագոյնը անարդարութեան դէմ կռուելն է:

Այդ կռիւն ինքն Արդարութիւնն է, Հատուցումն է:

Ծանր է, տաժանելի իսկ արդարութեան համար կռուելը, մա-

նաւանդ երբ կռոււմ եւ միայնակ, անօգնական, առանց թե ու թիկունքի:

Անհատապէս դժբաղդ են կռուողները. սակայն ազնիւ կռուի շարժառիթը մտքի մէջը չէ, գանգի մէջը չէ, ձեռքի մէջը չէ, որ զսպել կարողանաս, այլ սրտի մէջն է, զգացմունքի մէջ և անգուսպ է, անսանձ ու չի ենթարկոււմ կամքին: Արդարութեան համար կռուողի սիրտը այլ կերպ է կերտուած:

Իմ առջև բացւում էր մաքառման, կռուի ճանապարհը, որ նախ անգիտակցական, իսկ յետոյ գիտակցական կոչումն դարձաւ:

Ամարային արձակուրդներին եւ ձեմարանից վերադառնում էի գիւղ: Իմ մանկութեան այս որորանում յախուռն կերպով վերարտադրւում էին յիշողութեանս մէջ հին-հին տխուր տպաւորութիւնները, զուգորդուելով նոր բռնութիւնների, նոր անարդարութեան հետ: Ամենայն խեղճութիւն ու զրկանք խորապէս ազդում էր ինձ վրայ, ամենայն խեղճ ու զրկուած հարազատ ու սիրելի էր դառնում ինձ, որին և օգնութեան էի վազում:

Գիւղը վիստում էր գողերով: Տգիտութիւնը երբ կրօնական հողից կտրւում է, երբ այլևս կրօնի երկինքն իր շանթերով կամանորդերեզմանական կեանքի հատուցմամբ չի սարսափեցնում տգիտութեանը, նա դառնում է անգութ, արիւնդուշտ, նա ծնւում է ծոյլեր ու գողեր:

Այսպիսի մի սերունդ էր առաջ եկել գիւղում, որ գիշերները գողութեան էր ելնում: Գողանում էին հաւ, ոչխար, տաւար, իւղ, պանիր, ցան, խոտ, գարի, մէկ խօսքով՝ ամեն ինչ:

Շատ յաճախ ամրան օրերու գրեթէ ամեն առաւօտ գիւղի որեէ թաղում լացն ու չիւանը, հայհոյանքն ու կռիւը զրկուածների. ու զրկողների իրար էին խառնւում:

Գիւղի տանտէրները մեծ մասով հովանաւոր էին գողերին, որոնց անաշխատ վատակից բաժին ունէին:

Զրկուածների մոմուռ լացը, արտասուահոծ աչքերի կսկիծ բողբոջ շարժում էր ինձ և եւ միջամտում էի: Մերթ սպառնալիք անիրաւ դատաւորներին, թէ «խնդիր կը գրեմ վրադ գաւառապետին», մերթ յորդոր ու ապառնալիք գողերին, որոնց գրեթէ միշտ գտնում էի, որ ձեռք վերցնեն զրկանքից, վերադարձնեն գողօնքը և շատ յաճախ ծպտեալ հաղուստով ու զինուած չրջում էի գիշերները, որ գող բռնեմ: Քիչ չէ պատահել որ հրացանի փողն ուղղած ժամանակ գողերը գողօնքը թողած առջև են ընկել՝ «խնայիր» կանչելով:

Եւ չէի կարողանում տանել երբ կանանց թակում էին. ամեն առիթից օգտուելով խօսում, քարոզում էի այդ բարբարոս սովորու-

Թեան դէմ: Յիշում եմ թէ ինչպէս մի անգամ չկարողացայ ինձ զսպել՝ երբ ամուսինը իր կնոջն էր թակում: ձեռքս մի փայտ ընկաւ, որով սկսայ հարուածել ծեծողին թիկունքից: Անակնկալն այնպէս չփոթեցրեց բռնացողին, որ նա կատաղութեան մէջ ձեռք չբարձրացրաւ ինձ վրայ, բայց և այնպէս բողոքեց:

— Իմ կինը չէ, կուզեմ կը ծեծեմ, կուզեմ՝ կը սպանեմ, քո ի՛նչ գործն է որ մէջ ես ընկնում:

— Ո՛չ, բղաւցի ես, կինը ծեծելու համար չեմ առել. օրէնջ ձայն, ես զանգատ կը գրեմ վրադ, կինդ ձեռքիցդ կը խլեն, ուրիշին կը տան:

Այս «սարքովի» օրէնքի նորութիւնը այնպէս չփոթեցրաւ մարդուն, որ լուեց և խոհեմութիւն համարեց հայտուել կնոջ հետ:

Ես մաքառում էի նաև դրսեցիների բռնութեան դէմ, ստրկացման դէմ:

Եթէ չեմ սխալւում 1886 թ. պիտի լինէր, մայիս ամսում, երբ լուր եկաւ թէ Թուրքերը գալիս են սարն ելնելու իրանց նախիրներով ու հօտերով և կանանչ արտերը կերցնելով են գալիս:

Յիշում եմ, մի պայծառ առաւօտ էր, շուրջս խմբուած էին գիւղի ջահէլները և ես կրակ կտրած քարոգում էի որ կտրենք ճանապարհներն ու չթողնենք որ այս տարի նրանք սարը ելնեն:

Հարկւրաւոր երիտասարդների, պատանիների մի բազմութիւն փայտով, քարով ու «փշտովներով» զինուած՝ հայերի ստրկական հոգին մերկացաւ մի վայրկեան և գրոհ տուին դէպի եկուորները:

Անակնկալից ապշած ու սարսափահար կարաւանն իր թիկունքը դէպի մեզ դարձուց: Փախչող կանանց սուգն ու լացը աւելի չփոթեցրին Թուրքերին և ստրկացած դիւղը անակնկալ յաղթանակի արբեցութեամբ յետ դարձաւ:

Հարկաւ չուտով ոստիկանութիւնն եկաւ և իր հեծեալներով առաջնորդեց Թուրքերին դէպի լեռները, բայց այն բարոյական շահը մնաց, որ տանեակ տարիներով հալածուած ժողովուրդը գիտակցեց թէ ինքը ծնուած չէ լոկ կեղեքուելու և տանջուելու համար, ինքն էլ իրաւունք և ոյժ ունի իրան պաշտպանելու:

Իսկ Թուրքերն այնպէս զսպեցին իրանց մի առ ժամանակ, որ նախկին վայրագութիւնների հետքն էլ չմնաց: Ընդհակառակն՝ ստորկացած գիւղը, երբ իրան ուժեղ զգաց, սկսաւ բռնութիւններ գործ դնել Թուրքերի վրայ, ինչպէս որ յատուկ է ամեն ստրուկ ժողովրդի: Գիւղի հօտաղները (տաւարած)՝ 10—14 տարեկան պատանիներ, պարսատիկների քարերով անցորդ Թուրքերին հալածում, փախներ, պարսատիկների քարերով անցորդ Թուրքերին հալածում, փախներ, քնում էին, նրանց գրաստները գրաւում, բեռների սեխն ու ձմե-

րուկը խլում ու վայելում: Վերջ ի վերջոյ ես ստիպուած եղայ ոյժ գործ դնել հօտաղներին զսպելու համար, մինչև որ համերայխութիւնը հայերի և Թուրքերի մէջ բարեկամական վիճակն ընդունեց:

Մի այլ դէպք՝ որ «մեծ կտրճութիւն» էր համարւում և իմ վարկըս բարձրացրաւ գիւղում, այդ հետեալներէր.

Պէտք է գիտենալ որ աշխարհից կտրուած ու մոռացուած այս անկիւնում՝ Ապարանում շանթ ու որոտի ձայնով էր հնչում մի ժամանակ պրիստաւ անունը: Ժողովրդի երկչոտ սգիտութիւնից օգտուելով՝ նրանցից շատերը նայում էին նրա վրայ, որպէս ճորտերի և օգտուում նրանից՝ որպէս սեփական ստրկից:

Մէկ անգամ գիւղի վարից վեր հողմի պէս լուր անցաւ թէ պրիստաւը գալիս է: Տանուտէրը հեալով վազում էր դէպի մեր տուն՝ պապիս խնդրելու որ «օթխը» պատրաստի «աղի» համար:

Եկաւ «աղէն», իջաւ բակն իր ձիաւորներով: Մերունի քահանան՝ պապս սենեակը պատրաստելուց յետոյ հագել էր իր «պահուների» վերարկուն, կախել էր վզիցը քահանայական լանջախաչը և կանգնել դռանը «աղին» ընդունելու:

Քրոխտաբար անցաւ «աղէն» պապիս մօտով. ծերունին խոնարհեց իր գլուխը բարի գալստի ողջոյնով, իսկ «աղէն» ոչ միայն չպատասխանեց, ոչ միայն ձեռք չմեկնեց նրան, այլ՝ մի արհամարհական հայեացք միայն ձգելով նրա վրայ՝ ներս մտաւ, հանեց իր Թուրքը, նետեց մի կողմ մարակը՝ և թիկունքի վրայ լայն փռուեց մահճակալի վրայ, շատ անկարգ կերպով ոտքերը չուելով:

Ես նստած էի սենեակի մի անկիւնում և լուռ դիտում էի այդ պատկերը: Հարկաւ, ներս մտնելիս «աղէն» ինձ բարեկ չարժանացրաւ և չուզեց նկատել իսկ թէ մարդ կայ այնտեղ: Պապս՝ որ ներս էր եկել և ձեռքերը կրծքին դրած կանգնել էր ի սպասու, աչքով էր եկել և ձեռքերը կրծքին դրած կանգնել էր ի սպասու, աչքով էր եկել և ձեռքերը կրծքին դրած կանգնել էր ի սպասու: Սարաւ ինձ, որ յոտնկայս կենամ պարոնին պատուելու համար: Սակայն ուրիշ բան էր եփուում իմ ներքին աշխարհում:

Պարոնը պառկած տեղից ուռսերէն լեզուով հրաման արաւ ներս մտնող Թարգմանին, որ տանուտէրին և այսինչ մարդկանց իսկոյն ներս բերեն: Մերունի քահանան Թարգմանից իմացաւ թէ «աղէն» պէտք է սաստիկ թակէ, որոնց կանչում է: Մերունին խնդրեց, եթէ հնար է, իր տան մէջ այդպիսի անպատուութեան չենթարկել գիւղի պատուաւորներին:

Երբ «աղէն» իմացաւ քահանայի խնդիրը, սկսաւ անարգանք թափել հիւրասէր տանտիրոջ հասցէին, որ համարձակուում է իր գործի մէջ խառնուել: Պարոնն անտարակոյս չգիտէր, որ ես ուռսերէն հասկանում էի: Բաժակը լցուած էր. պրիստաւի անարդար, անարդ-

մէջս մինչև այժմ: Հակառակորդներս այդ յատկութիւնը իբրև խոշոր թերութիւն էին վերագրում ինձ և բուռն կերպով հալածում. մերթ ընդ մերթ ունկնդիր էի նրանց ձայնին և զգում էի թէ ինքս ինձ անձնապէս շատ եմ վնասում, սակայն երևակայութեանս մէջ պայծառ դէմքով ու ժպտերես կանգնում էին պատմութեան ու կրօնների հերոսները, այդ հալածուած ազնիւ կուռարարները, որոնց հայեացքից ես ողևորութիւն էի քաղում կռիւս շարունակելու:

Տեստակիս շարունակութեան մէջ արձանագրուած են սակաւս ի հազարաց փաստեր, որոնք գաղափար են տալու վանական արդարութեան չափի, էջմիածնի անարդարութեան և իմ մաքառումների մասին:

Ընթերցողն անտարակոյս կը հարցնի. «Ի՞նչ կապ կայ այս ինքնակենսագրական տողերի և գրքոյկի վերնագրի մէջ, ինչու համար են այս բոլորը»:

Բացատրեմ թէ ինչու. Դրանք լցուած որտիս աւելցուկն են, «ի յաւելածոյ սրտի»: Իմ մաքառումների մէջ յանուն Սրբարութեան հալածիչները իմ բողոքներս, իմ ճիշտ անիրաւութեան ու վերտութեան դէմ անուանել են անձնական հաշիւների խճճանք, խտրիգ, կուռարարութիւն և նման անուանարկիչ բառերով ջանացել են վարկաբեկ անել ինձ, որպէսզի իրանք ձիւնի պէս սպիտակ, ասորի պէս սուրբ երևան: Մինչդեռ իմ բողոքներս ու մաքառումներս բղխում են իմ խառնուածքից, իմ նրբագագուծիւնից, արդարութեան բուռն այրող ծարաւից:

Իր անձնական հաշիւների համար կուռող մարդը անձնական շահ պիտի ակնկալէր և ձեռք բերէր. մինչդեռ իմ կռիւններս եղել են միշտ այլոց համար, բռնաբարուած արդարութեան համար, տանջուած անհատների համար, տառապեալ ժողովրդի համար, յանիրաւի հալածուած թոյլերի համար ընդդէմ բիրտ ոյժի և քարասրտութեան:

Այդ մաքառումներն ինձ ոչ մի շահ չեն բերած, բացի տանջանքից, զրկանքից և վերջիվերջոյ հիասթափութիւնից, որ այնքան ծանր է հիանալ գիտցողի համար:

Եթէ ընթերցողն ի նկատի ունենայ, որ փառք ասած խաբկանքը կորցրել է ինձ համար իր վաղեմի արժէքը, աստիճանը, աւագութիւնը այլևս չեն պատրուկ ինձ, եթէ ըմբռնէ որ ինձ համար հոգու անկախութեամբ ու հանգիստ խղճով թէկուզ բանուորի պէս ապրելն ու մեռնելն աւելի քաղցր է, քան տիտղոսներով ու աստիճանների բարձրագոյն տեսակներով, բայց խղճմեռ ու կեղծիքով, պիտի հաւատայ որ ես ճշմարիտ եմ ասում, ճշմարիտ եմ խօսում այժմ և կը ներէ ինձ միայն այն սխալանքները, եթէ կան, որոնք անգիտակցական են, ակամայ և անկեղծ մոլորութիւն, որ ես չեմ նկատում:

Ես այժմ անցնում եմ տեստակիս բուն նիւթին:

ԷԶՄԻԱՄՆԻ ԱՐԴԱՐՈՒԹԻՒՆ

ԵՒ ՅՈՒՍԻԿ ԵՊԻՍԿՈՊՈՍԻ ԶԵՂՇՈՒՄՆԵՐԻ ԳՈՐԾԸ

Եւ այսպէս «Տասնեակ տարիներ ծարաւի տապով լի արդարութիւն էի որոնում այնտեղ, կրօնաւորական այն համայնքում, ուր բաղդի ձեռքը ճակատագրական թափով և ինձ էր նետել»:

Էջմիածնի վարչութեան անարդարութեան այրող դաղը տասնեակ տարիներով զգացել եմ սրտիս վրայ, այրուել ու բողոքել մերթ խուլ հեկեկանքներով, որ Վանքի պարսպից դուրս չի լսուել, մերթ ծածկանուն, մերթ բացանուն յողուածներով Արեւմտեան և Արեւելեան Հայոց մամուլում—«Արեւելք», «Արձագանք», «Նոր-Դար», «Տարազ», «Լուսնայ», «Հովիւ», «Ընկեր», «Սարազան»:

1907 թ. սկզբում ի միջի այլոց ստիպուած էի մի տղազիր տետրակով, իմ իսկական ստորագրութեամբ ի լուր Հոգևոր Բարձր վարչութեան բողոքել Յուսիկ եպիսկոպոս Մովսիսեանի դէմ:

Գրքոյկի վերնագիրն էր. «Անարդարութեան երեսից», որի հրատարակութեան շարժառիթը ինքը՝ Յուսիկ սրբազանն եղաւ իր իսկ գործերով:

Ինքնըստինքնեան անարդարութիւնը մարդուն արատաւորող երևոյթ է. զրկել, վատաբանել, ուրանալ արժանիք, գողանալ, զրբպարտել, վարձատրել անարժանութիւնն ու հալածել արժանիքը բացասում են ամենայն ազնուութիւն: Սակայն այս արատները ես համարում եմ մարդկային ուստի և ներելի:

Բայց երբ մարդ այլոց մարդկային թերութիւնները ատելութեան ակնոցներով է մեծացնում և անողորմաբար մտրակում ու վարկաբեկ անում ուրիշներին այն ժամանակ, երբ ինքը նոյն ու նման յանցանքներն աւելի խոշոր չափերով է կատարում, ճարտարութեամբ վարագուրելով իր արարքը. կամ երբ մարդ իր սեփական վատութիւնը անմեղ մարդկանց վզին է փաթաթում, այդպիսի յանցաւոր վարմունքները ես համարում եմ աններելի, ոչ մարդկային, այլ զուտ դիւական:

Յուսիկ եպիսկոպոսը իր մարդկային սխալանքների սահմանա-

4728-55

գիծն անցել էր, մոռացել իր հանապազօրեայ ընթերցած տողերը. «Կեղծաւոր, նախ հան զգերանդ յականէ քումմէ» և ոտքը դրել էր դիւականի մէջ: Ահա թէ ինչպէս.

Բեսսարաբիայում կալուածները և թեմի կառավարիչ եղած Ժամանակը՝ ինչպէս ակնարկել եմ. «Անարդարութեան երեսից» գրքոյկում, նա Հոգևոր բարձր իշխանութեան վատահովիթները շահելու նպատակով դէպի իր անշահասիրութիւնը և էջմիածնասիրութիւնը, պաշտօնական թղթերով՝ բայց մեղմ վարպետ գրչով, ստուերարկում և վատաբանում է իր նախորդներին՝ Աղափիրեան Գրիգոր արքեպիսկոպոսին և Համազասպ վարդապետին:

Բեսսարաբիայում իր «բեռը բեռնելուց յետոյ» Յուսիկ սրբազանը հրաւիրւում է էջմիածնի Սինօղի անդամութեան: Սակայն նա ոսկի երազով միշտ օրօրում էր, որ մի օր վերստին Բեսսարաբիա վերադառնայ, բայց այս անգամ ոչ իբրև կառավարիչ, այլ իբրև հաստատուն առաջնորդ:

Ձայն կար և կարծեմ աշխատանք էլ գործ գրուելիս պիտի լինէր, որ այնտեղ առաջնորդ գնայ Սուքիաս արքեպիսկոպոսը:

Ինչպէս եղաւ, չգիտեմ (ես հեռու էի էջմիածնից), Յուսիկ սրբազանս չկարողացաւ տանել այդ բանը և «Մշակ» լրագրի մէջ մի յախուռն յարձակում տպեց Սուքիաս արքեպիսկոպոսի դէմ, կարևոր համարելով նոյնիսկ յիշել Բեսսարաբիոյ «կապոյտաչեայ» աղջիկներին և կապել նրանց անունը արքեպիսկոպոսի անուան հետ:

Իմ ունեցած տեղեկութիւնները Յուսիկ սրբազանի վարած կեանքի վրայ մէկէն զարթեցան յիշողութեանս մէջ և ես զգուանք զգացի դէպի այդ մարդը, ոչ եթէ նրա համար, որ պաշտպանում եմ մեր օրերու կեղծ ու պատիր ժուժկալութեան, կամ խաւարամիտ՝ որ չեմ ըմբռնում բնական պահանջները մարդու, ընդհակառակն, այլ զգուանքի, որովհետև Յուսիկ եպիսկոպոսը որպէս մեղք և արատաւոր ակնարկ է փաթաթում իրանից աւելի աւագ եպիսկոպոսի վզին այն, ինչ բանում որ ինքը հինգ ու խաչ (5 +) արժէ:

Այնուամենայնիւ ես՝ զոնէ յայտնապէս, լռեցի:

Յուսիկ սրբազանը տաքիներից յետոյ Երևանի առաջնորդ կարգուեցաւ: Այս անգամ էլ նա անմիջապէս գրիչը թաթախեց իր վանական դաստիարակութեան մէջ և «Արշալոյս» թերթում գանակոծեց Կարապետ վարդապետին, մեղադրելով նրան Աստուածաշնչի դրամների վատման մէջ և որ գլխաւորն է 65 կոպէկի այլ գողութեան մէջ:

Այդ յօդուածի շուրջը մի բուռն հալածանք սկսաւ Կարապետ վարդապետի դէմ և նա թողեց էջմիածինն ու փախաւ Բագու և

Առևտրական դպրոցում կրօնի վարժապետ դարձաւ: Նա ինքն իրան պաշտպանում էր իր յօդուածներով «Հովիւի» մէջ, բայց և այնպէս Յուսիկ սրբազանի քսած մուրը յայս հալածողների չջնջուեցաւ Կարապետի ճակտից:

Այդ օրերում տխուր դիպուածով ես և Կարապետ վարդապետն իրար պատահեցանք Նոր-Նախիջևանում, Նահապետ եպիսկոպոսի դադաղի առաջ. յիշողութեանս մէջ վերարտադրուեցաւ իմ ամբողջ վանական կեանքը, մեր ընկերութիւնը Կարապետի և միւս ընկերների հետ, մեր միասին անցուցած ուրախ ու տխուր օրերը:

Նոյն այդ Ժամանակ վիրաւոր սրտով լսեցի Կարապետի վիշտը իր անարգանքի մասին Յուսիկ սրբազանի ձեռքով. յիշեցի Յուսիկ եպիսկոպոսի շահասիրական գործերը, սպառեցաւ համբերութիւնս ու միտքս եկաւ. «Տո՛ւր պատասխանի անզգամին, զի մի՛ առաւել ես անզգամասցի»:

Եւ Բիշնի վերադառնալով ես սկսայ գրել «Անարդարութեան երեսից» գրքոյկը:

Ընթերցողին չսխալեցնելու համար պէտք է և այստեղ չեշտեմ, թէ ոչ թէ Կարապետին արատից մաքրելու միտումով լոկ ես գրեցի յայդ գրքոյկը (ես ցայսօր էլ դեռ չգիտեմ հաստատ թէ նրա վրայ այդ գրքով մեղադրանքը որչափ ուղիղ է), որչափ և մեր ընկերութիւնն անտարակոյս նպաստեց այդ բանին, այլ այն պատճառով որ ինքը՝ Կարապետ վարդապետի գլխին դատախազ հանդիսացող Յուսիկ սրբազանը, առաւել շատ դրամ էր իւրացրել էջմիածնից, քան մեղադրեալը, իր ասելով որ սիրտ էր արել հանել «զիւղ յաքան Կարապետի», մոռացութեան տալով «զգերանն» իւր ական: Տեսլակի հրատարակութիւնն ու տարածումը աննկատելի չանցաւ. այդ երկաց նրանից որ զանազան քաղաքներից սկսան տասնեակներով պահանջել այն Ժամանակ, երբ այլևս չկար և մինչև այժմ չեն դադարում նամակներով խնդրել նոյն գրքոյկից:

Շատ տեղերից էլ բացմաթիւ նամակներ ստացայ, որոնցով հեղինակները, որ Յուսիկ սրբազանի վրայ շատ լաւ կարծիք ունէին, դիմաւորեցին հարցնում էին տարակուսական զգուշաւորութեամբ՝ միթէ արձանագրածներս ուղիղ են, չէ որ հանդարտ Յուսիկ սրբազանի վրայ այնպէս լաւ կարծիք ունէին»:

Սրանցից ոմանց պատասխանել եմ և պատասխանում եմ այժմ ամենքին հայկական մի առածով. «Մի՛ վախենալ զըմբղմբան գետից, որ վշայ ու կը խշայ. վախեցիր մարմանդ գետից, որ ոչ վշայ

ոչ կը թշնայ» և ռուսական մի առածով. «Въ тихомъ болотѣ черти водятся»:

Ոմանք էլ որ մօտիկից կարողացել էին մաքի թափանցող աչքով դիտել Յուսիկ սրբազանի սրտի ներսը և գիտէին իմ «յանդուզըն» ճշմարտախօսութիւնը, հաւատում էին գրածներին, բայց խղճաւով Յուսիկ սրբազանին, որ այդքան տարի մեծ ջանքերով կարողացել էր սեւ ներսը՝ սպիտակը դուրսը պահել, նկատում էին ինձ թէ՛ ինչու ես նախ իրան Յուսիկ եպիսկոպոսին մասնաւոր գրով չդիմեցի, չառաջարկեցի ինքզինքն ուղղել և գոգոնքը յետ տալ, այլ տպադրուած տետրակով մերկացրի մի եպիսկոպոսի իրան չվայելած բարոյական զգեստից, որով անպատուութիւն և ամօթանք կրեց նաև էջմիածինը յայս հայ ժողովրդի և օտարների առաջ:

Այս հարցումն անողներին էլ պատասխանեցի և պատասխանում եմ. նախ և առաջ Յուսիկ եպիսկոպոսը այն նրբազգաց ազնիւ հոգիներիցը չէ, որի մարդկային սխալանքը բարեկամաբար յիշեցնելով կարելի լինէր ուղղել: Համոզուած էի թէ այդպիսի դիմումն լուրջ արհամարհանքի պիտի արժանանար հարուստ և ազդեցիկ մոնթաղաւտիարակ եպիսկոպոսի կողմից:

Երկրորդ՝ Յուսիկ սրբազանը ինքը մենամարտի կոչ էր անում իրանից աստիճանով վեր ու վար արքեպիսկոպոսներին ու վարդապետներին, անուանարկելով նրանց «Մշակ» և «Արշալոյս» թերթերում:

Բնական էր ուրեմն և արդար որ ես էլ նոյն տպագրական զէնքով այդ անսանձ արշաւողին ընդդէմ ելնէի:

Բացի այդ էջմիածինը բարոյական իրաւունք չունէր ինձնից պահանջելու, որ ես մամուլին չդիմէի մի եպիսկոպոսի լեզուն զսպելու համար, որովհետեւ ինքն էջմիածինը տասնեակ տարիներ իր պաշտօնական բերան «Արարատ» ամսագրում անուանարկում է իր իսկ վարդապետներին և եպիսկոպոսներին Սինօդի օրագրութիւններից քաղուածաբար տպագրելով նրանց կատարած դրամական զեղծումները, գողութիւնները, վարք ու բարքի սխալանքները և շատ անգամ մեղադրանքների խտացած գոյներով, նայելով թէ էջմիածնի Սինօդում և «Արարատի» խմբագրութեան մէջ որ կուսակցութիւնը, որ թայֆան է տիրում և ով է մեղադրեալը:

Հանցեք թերթել «Արարատը» և դուք այսպիսի մարդարիտներ կը գտնէք. Ա. վարդապետին Սինօդը որոշեց զրկել այսինչ վանքն ապաշխարելու արքիւռ և անբարոյ կենաց համար: Բ. վարդապետին Սինօդը որոշեց ուղարկել այսինչ վանքն ապաշխարութեան դրամական զեղծումներ կատարելու համար: Գ. վարդապետին Սինօդը որ

որոշեց ուղարկել այսինչ վանքը միաբան, նախապէս պահանջելով գողացած փողերը և այլն:

Եւ դարմանքն այն է, որ իր վարդապետներին «այսպէս նախաշնչուց յետոյ «Արարատի» էջերում նոյն իշխանութիւնը նոյն «Արարատի» մի ուրիշ համարում յանկարծ յայտարարում է ի լուր ընթերցողներին թէ Ա. Բ. Գ. արքշիռ, զեղծմանաւոր, գող վարդապետներն ու եպիսկոպոսները կարգուեցան առաջնորդական փոխանորդ այսինչ: Ժողովրդի, անգամ վանական վառավարութեան, Սինօթի անդամ, և այլն, և այլն:

Այսպիսի նուիրապետութիւնը բարոյական իրաւունք ունի՝ այլ ևս արգելելու, որ անարդարութեան զոհ դարձած վարդապետները, որոնք իշխանութեան առջև և «Արարատի» մէջ պաշտպանութիւն գտնելու յոյսը չունենալով մամուլով պաշտպանուին ընդդէմ անիրաւութեան և կամ խեղդեն իրանց մէջ մարդկային էն ամենէն ազնիւ զգացմունքը՝ արդարաւարութիւնը ու տառապին հոգեպէս:

Եւ այսպէս ես հրատարակեցի «Անարդարութեան երեսից» տետրակը, որ ուղղուած է Յուսիկ եպիսկոպոս Մովսիսեանին:

Նախքան տետրակի ցրելը պարտք համարեցի երկու օրինակ պաշտօնական յայտարարութեամբ ներկայացնել հանգուցեալ Վեհափառ կաթողիկոսին և Սինօդին «ի տնօրինութիւն»:

Մի չարք ամիսներ իրար ետեից անցան, զրեթէ մի տարի. մամուլը չգրադուեց այդ խնդրով, սակայն լուռ էր Վեհաբանը, լուռ էր Սինօդը և լուռ էր ինքը Յուսիկ եպիսկոպոսը, մինչև որ վերջապէս իմ ուղղակի ու կողմնակի յիշեցնումներից յետոյ Սինօդը կրկնակի հրամաններով Յուսիկ եպիսկոպոսից մի բացատրութիւն ստանալով ուղարկում է ինձ՝ այդ բացատրութեան դէմ «փաստացի» բացատրութիւն գրելու:

Ես պատասխանում եմ Սինօդին 1908 թ. Յունիս 6-ի յայտարարութեամբս, որ հետեւեալն է.

«Ա. էջմիածնի Սրբազան Սինօդին՝

Ս. էջմիածնի միաբան Բենիկ վարդապետից

Յայտարար-բացատրութիւն.

Սինօդի դատաստանական մասը ուղարկելով ինձ Տ. Յուսիկ արքեպիսկոպոսի բացատրութիւնը ընդդէմ իմ «Անարդարութեան երեսից» գրքոյկի, իր 1907 թուի Հոկտեմբեր 1 № 2101 և 1908-ի Մայիս 23 № 1345 հրամաններով պատուիրում է ինձ «տալ փաստացի բացատրութիւն հանդէպ բացատրութեան Տ. Յուսիկ արքեպիսկոպոսի»:

Ներուի ինձ նախ արտայայտել հետեւեալ կարծիքս: Ես իմ գրք-

Նախ՝ Յուսիկ սրբազանը բառացի է նոյնիսկ աւելիով հաստատում է իմ տետրակի Ը. յօդուածը, որ վերաբերում է ճանապարհածախուց չափազանցութեանը: Կարծես առաւել փայլ տալու ճմարտութեանը, որ անսահման ու մոլորեցնող զարոյթի հետեանքն է ան-

1. Տնտրակիս Դ. յօդուածում ասել եմ, որ Յուսիկ սրբազանը

1896 թվից մինչև 1898 թվականը դրամների մնացորդ է պահել 4244 ռուբլի 10 կ. որ իրաւունք չունէր: Նկատելու է թէ 1897 թ. մատեանը ինչու պիտի 1898 թ. Մայիսի վերջին առաքուի Սինօդ: Գաստ. Յայտարարութիւն Յուսիկ եպիսկոպոսի յանուն Սինօդի ի 26 Մայիսի 1898 ամի թ. 57:

2. Ե. յօդուածում ասել եմ, որ Յուսիկ եպիսկոպոսը Քիչնկից հեռանալու նախօրէքին 7 թարմ պայման է կապել, որոնցից մէկը Քաղաքային վարչութեան հետ: Վերջին պայմանագրով կալուածքի մի տունը տրուած է վարչութեան՝ զօրքերի համար 3 տարի ժամանակով 18050 ռուբլիով. ուրեմն տարեկան մօտաւորապէս 6016 ռ. մինչդեռ Յուսիկ սրբազանի վերը յիշած թ. 57 յայտարարութեան մէջ զեկուցուած է Սինօդին տարեկան 5500 ռուբլի: Ընդհանուր գումարից կանխավճար է վերցրել նա Քաղաքային վարչութիւնից (և ոչ թէ կաշառք, որպիսի գրաւարտութիւն սրբազանն աշխատում է փաթաթել իմ վիզը, չեղած խօսքեր ինձ վերագրելով) մօտաւորապէս 3000 ռուբլի: Այդ գումարը բնականաբար պիտի մուտք գրուած լինէր 1897 թվի կալուածական մատեանում: Բայց ես որոնեցի ու մատեանում չգտայ այդ գումարը:

Բացի այդ եռամեայ պայմանի 18050 ռուբլի գումարը բնականաբար պիտի մուտք գրուած լինէր 1897, 1898, 1899 թվերի մատեաններում ըստ պայմանի Նոյեմբեր և Մայիս ամիսներում: Սակայն այդ տարիների մատեաններում յիշեալ գումարի մուտքից պակաս տեսայ արձանագրուած մօտ 10000 ռուբլի:

Պարտք եմ համարում յիշեցնել որ 1898 թվի մատեանը Սինօդըն ինձ չէր դրկել, երեւի չկայ. իսկ սեւագիրը ներսէս արքեպիսկոպոսի մօտ պահուած է, որից քաղել եմ իմ տեղեկութիւնները: Խընդրում եմ Սինօդիդ ինքը քննէ 1897, 1898, 1899 և 1900 թվերի կալուածական մատեանները ու տեսնի թէ 18050 ռուբլի գումարը մտած է մատեան լրիւ, թէ սխալուած եմ ես:

Որպէսզի սրամիտ դատաւորի առաջ գործն ու գրութիւնն առաւել պարզուի, ես պատիւ ունիմ սրա հետ միասին ներկայացնելու պայմանի մի պատճէնը (վաւերական պատճէնը ես կարող եմ ցոյց տալ միայն, բայց ինձ մօտ եմ պահում): Սրաբիտ աչքը կը տեսնի որ պայմանաժամն սկսուած է 1897 թ. Յուլիսի 7-ից, մինչդեռ կապաւարձն սկսուած է ստացուել Նոյն թվի Յունուարից, ուրեմն նախքան պայման կապելը: Յունուարից—Մայիսի ժամանակի համար Յուսիկ սրբազանն ստանում է 2883 ռ. 33 կ., ապա թէ Մայիսի 1-ից մինչև 1900 թ. Ապրիլի մէկը սահմանուած է 5200 ռուբլի ի տարին: Այս բաներն ինձ համար շատ պարզ չեն, թերեւ Սինօդ

կարողանայ թուի թէ ոչ միամտութեամբ խճողուած այդ պայմանը պարզաբանել: Բացի այդ, պայմանի դրամական քանակը չի համապատասխանում Յուսիկ եպիսկոպոսի թ. 57 զեկուցման թուերին:

3. Գրքոյկիւ 2. յօդուածում կասկած եմ յայտնել, որ Յուսիկ սրբազանը Բենդերեան և Ալեքսանդրեան փողոցների անկիւնում հին շէնքի մէջ մի քանի նորոգութիւններ անելով Սինօդին զեկուցել է թ. 57 յայտարարութեամբ թէ «նորաշէն խանութների և բնակարանների» համար ծախսուել է 18000 ռուբլի: Խնդրում եմ Սինօդից ստուգել ընդգծած Յուսիկ եպիսկոպոսի խօսքերը վերոյիշեալ յայտարարութիւնից: Զոյգ ընդ նմին պահանջել Բեսսարաբիայի յայտարարութիւնից: Զոյգ ընդ նմին պահանջել Բեսսարաբիայի յայտարարութիւնից: Այդ քարտէսից պարզապէս կը տեսնուի, որ դեռ 1884 թվականին: Այդ քարտէսից պարզապէս կը տեսնուի, որ դեռ 1884 թվականին՝ ուրեմն Յուսիկ եպիսկոպոսի կալուածոց կառավարիչ նշանակուելուց շատ առաջ, Բենդերեան և Ալեքսանդրեան փողոցների անկիւնում եղել է մի շէնք 16 կտորից բաղկացած: Մինչդեռ Յուսիկ եպիսկոպոսի «նորաշէն խանութք և բնակարանք» պարզապէս ակնարկուած է թէ այդ շէնքը նոր չէնք է: Այլապէս Սինօդը չէր կարող մի երկու կցուած խանութի կամ նորոգութեանց համար 18000 ռուբլի ծախսել:

Այս խնդրի և առհասարակ իր երեւելի գործունէութեան համար Յուսիկ սրբազանը վկայ է կոչում Սինօդիդ անդամ Տ. Յուսիկ վարդապետին. ես էլ վերոյիշեալ շէնքի մասին ի պաշտօնէ զեկուցել եմ դապետին. ես էլ վերոյիշեալ շէնքի մասին ի պաշտօնէ զեկուցել եմ ժամանակի լիազօր քննիչ Տ. Յուսիկ վարդապետին, ուստի ես էլ եմ խնդրում որ նորին Բարձրապատուութեան վկայութիւնն ի նկատի ունենաք:

4. Ժ-րդ յօդուածում կարծիք եմ յայտնել թէ Յուսիկ սրբազանը՝ Կոնստանտնուպոլիսի շէնքի շինութիւնը միայն իր վրայ առնելով, կասկածների տեղիք է տուել: Նախ՝ շինութեան գործից ապօրինաբար, քանակութիւն հեռացրել է Կոնստանտնուպոլիսի շինութեան հաշուից ինքնագլուխ 2000 ռուբլուց աւելի է ծախսել:

1893 թ. Բեսսարաբիայի Կոնստանտնուպոլիսի Յուսիկ եպիսկոպոսի առանձին ցանկութեամբ հաստատութեան համար նոր շէնք կառուցանելու խնդիր է դնում Սինօդի առաջ. Սինօդը Նոյն տարուայ Ապրիլի 21 թ. 386 գրութեամբ պատուիրում է Յուսիկ եպիսկոպոսին Կոնստանտնուպոլիսի միջոցով կազմել տալ «օրինաւոր նախահաշիւ և սին Կոնստանտնուպոլիսի միջոցով կազմել տալ Սինօդիս»: 1894 թ. նախանկար առնելի շինութեան և մատուցանել Սինօդիս: 1894 թ. Յունուար 37, թ. 120 և Ապրիլ 13, թ. 1306 հրամաններով Սինօդը կրկնութիւններ է անում Նոյն խմատով: Կոնստանտնուպոլիսի 1894 թ. Մայիսի 4, թ. 1029 յայտարարութեամբ 7550 ռուբլու նախահաշիւ

Այդ մատենի ծախքերը Կոնստանտնուպոլիսի և Երևանի վաճառատների մեջ և ոչ Սինոդ է ղրկել ի վաճառացումն, թէև չի էլ բողոքել ապօրինութեան դէմ. և ինչպէս կարող էին բողոքել այնպիսի անդամ-

7. 1895 թվի Քիչնեի կալուածոց կառավարութեան հրահանգով մատենում մատակարարալէս 1376 ռ. 69 կոպէկի ծախս կայ, որ ոչ ոտորագրութիւն ունի և ոչ փաստաթուղթ. 1896-ի մատենում նման ոտորագրութիւն ունի և ոչ փաստաթուղթ. 1897-ի մատենում դարձեալ անվաւեր ծախս կայ մօտ 1200 ռուբլի. 1897-ի մատենում դարձեալ 1624 ռուբլու չափ նման ծախք: Ծախսերի տակ տեղ-տեղ ինքը մու-

սիկ սրբազանն է ստորագրել ստացողի փոխարէն թէ «ստացայ»։
Թող բարեհաճի Սինօդի աչքի անցնել մատեանները։

8. 1895 թուականին Յուսիկ սրբազանը որպէս կառավարիչ թեմի՝ դիմում է Սինօդին խնդրելով առաջնորդական դիւանի ծախուց համար յատկացնել տարեկան 400 ռուբլի։ Սինօդից թոյլատու թիւն ստանալով՝ նա առաջադրում է Կոնսիստորիային այդ գումարն աւելացնել իր ունեւի վրայ, իսկ առաջնորդական դիւանի ծախքերն ըստ հնոյն բեռնում է Կոնսիստորիայի վրայ։ Շնորհ արեք նայել երկմտից մատեանները։

9. Սինօդի քաջ յայտնի է, որ այս տարի ես իբրեւ անդամ Կոնսիստորիայի նոյն Կոնսիստորիայի միջոցով ի պաշտօնէ գեկուցել եմ Սինօդի թէ 1894—98 թուականներին, Յուսիկ եպիսկոպոսի առաջնորդութեան օրով օտարային և վիճակային արդեանց պակաս տորիայի նախազանի, ատենագրարի և անդամաց վրայ։ Իմ ցուցումները՝ ինչպէս յայտնի է Սինօդի, քաղուած են պաշտօնական մատեաններէ, առաքուած է Կոնսիստորիայից, տարաւոյս չեն վերցնում և ոչ էլ քննութեան են կարօտ։

10. Գալով Յուսիկ սրբազանի ճանապարհածախուց խնդրին, պիտի ասեմ որ 1895, 1897 թթ. Յուսիկ վարդապետը գնում է Գիշնից Սիմֆերոպոլ և ճանապարհածախք է վերցնում 250 ռուբլի (գնալն արժէ մօտաւորապէս 15 ռուբլի)։ Նոյն թուին Յուսիկ վարդապետը Աքքերման է գնում-գալիս, ճանապարհածախք է վերցնում 75 ռ. (առօք-փառօք գնալ-գալն արժէ 24 ռուբլի)։ Նոյն թուին «վասն գնալոյ նախանգամոյ տորին Տ. Յուսիկ վարդապետի ի նախիթ. Յուսիկ վարդապետին տրուել է «վասն ուղեորութեան ի նախիթ. համայն հոգեորականաց» 250 ռուբլի։ Եւ այլն։ Փաստերը քաղուած են երկմտից մատեաններէ։

Յուսիկ սրբազանը իր ճանապարհածախքերն արդարացնելու համար նոյն տեղի միջոցին է դիմում թէ՛ միթէ չկան ուրիշներն էլ, որ ինձնից աւելի են ստացել։

Ի միջի այլոց իր բուծ գրիչը մխում է դարձեալ իմ անձնաւորութեան մէջ ասելով. «Յանկալի է գիտել թէ պարտաւարդոյն (?!) յանցեալ ամի ի գնալն ընդ ատենագրարի ի Սիմֆերոպոլ վասն հոգոյն Օդիսէյզաճի սրբան է ստացեալ ծախս»։

Սրբազան տիրոջ փափազը լցուցանելու համար յայտնում եմ ի գիտութիւն սրբազան Ատենիդ հետեւեալը. Յուսիկ սրբազանը իր ա-

ռաջնորդութեան օրով դրկում է Եփրեմ վարդապետին և ատենագրարին Սիմֆերոպոլ վերոյիշեալ հոգը կապալով տալու. տալիս են 8 տարով, տարեկան 7000 ռուբլի կապալառաւարձով։ Յուսիկ սրբազանը երեւի այդ յաջողութեամբը ոգևորուած գովասանութեան թղթեր է գրում նրանց իր և Կոնսիստորիայի կողմից և պատուիրում է նրանց այդ ծառայութիւնը մտցնել «ցուցակ ծառայութեան» մէջ։ Նրանց այդ ծառայութեանը մտցնել 675 ռուբլի, թերթի մէջ յայտարարութիւն տալու անունով էլ 120 ռուբլի, ուրեմն 795 ռուբլի։

Ես տասն օրով առաջ ուղարկուել եմ նախ թէոդոսիա պաշտօնական դործով. ապա երբ ատենագրարը հասել է Սիմֆերոպոլ, վերադարձել եմ այնտեղ։ Մօտ 8 օր Սիմֆերոպոլում մնացել ենք Պետերբուրգ հիւրանոցի երկու սենեակում։ Ապա վերադարձել ենք Սևաստոպոլ՝ ծովով ուղեորութեան Գիշնի։ Նաւերի գործադուլի պատճառով այնտեղից յետ ենք դառել և ցամաքի շրջապատոյ ճանաւարով այնտեղից յետ ենք դառել և ցամաքի շրջապատոյ ճանաւարով այնտեղից յետ ենք դառել։ Այդ ամենի համար ծախսել ենք լիւրի 376 ռ.՝)։

Այսպէս յայտնի է Սինօդի, քաղուած են պաշտօնական մատեաններէ, առաքուած է Կոնսիստորիայից, տարաւոյս չեն վերցնում և ոչ էլ քննութեան են կարօտ։

Արդ՝ իրաւունք չունիմ ասելու թէ Յուսիկ սրբազանը բաղդաւոր աստղի տակ է ծնուած։ Ո՞ր գիտէ թերեւ վաղը, միւս օրը նոյն աստղի մի ժպիտով նոյն սրբազանը Սինօդի դատաւորական արժողութեան վրայ նստի և դարձեալ ծածկուի ճշմարտութիւնը ու թերեւ դատաւորաւոր էլի նուաստ, որ ի սէր իջմիածնի տառապում եմ և բաղդաւոր հոգիներ զայրոյթը շարժում դէմ շարունակ։

Այս հանգամանքներն ի նկատի ունենալով՝ խնդրում եմ Սինօդի այս բացատրութեան վաւերական պատճէնը, եթէ հնար է ուրիշ պատճէն թարգմանութեամբ՝ օրէնքի յայտնի յօդուածի հիման վրայ ինձ յանձնելու չնորհն անէք։

Կրկնում եմ, սա Յուսիկ սրբազանին տալիք իմ պատասխանը չէ. կը սպասեմ Սինօդի արդարադատ վճռին և այնուհետեւ կարող եմ պատասխանել Յուսիկ սրբազանին կամ լուր, եթէ արդարութեան ծառաւ յազենայ Սինօդի չնորհիւ։

Շնորհ ունիմ սրա հետ մէկ տեղ վերադարձնել Յուսիկ արքեպիսկոպոսի բացատրութիւնը։ 1908 ամի 6 Յունիսի, ի Ս. Իջմիատիւն։

*) Իսկապէս 300 ռուբլի է և ոչ 376 ռ. թէ ինչպէս մեր վերադառնալուց յետոյ 76 ռուբլին աւելացաւ, այդ ինձ համար դեռ պարզ չէ։ Բացաւորութիւնը ներսէս արքեպիսկոպոսը կարող է տալ։ Բ. վ.

Այդ յայտարարութիւնից յետոյ Սինօդն իր նախկին թմրութեան մէջն ընկաւ. իմ պահանջած պատճէնն ինձ չտուին ի հարկէ. ընդհատուած լուութիւնն էլի շարունակուեց: Բայց այդ լուութիւնը՝ ինչպէս յետոյ երևաց, անգործութեան նշան չէր. գործողութիւնը բեմից տեղափոխել էին կուլիսներէ ետեւ: Կատարուեալ էր մի նոր, դռնփակ անարդարութիւն, որը սակայն ես տեսնում էի դռան ճեղքից: Իմ գուշակութիւնս էր կատարուած:

Յուսիկ եպիսկոպոսը իր զեղծումները ծածկել տալու յաջողութիւնն ունեցաւ, երբ 1898 թուին, այսինքն իր բեռները բեռնելուց յետոյ, Սինօդի անդամ դարձաւ և իր հաշիւներն առօք-փառօք Սինօդի Դիւանատան մօտին դարակներին յանձնել տուաւ:

Այժմ էլ ուրիշ փրկութիւն չկար Յուսիկ սրբազանի համար, բայց եթէ նորից Սինօդի անդամ դառնալ, այն էլ ոչ միայնակ, այլ համախոհներով:

Բուպէն շատ յաջող էր. կաթողիկոսը մեռել էր, Սուրէնեան Գէորգ արքեպիսկոպոսը տեղակալ էր. նրա առջև իր ամբողջ հմայքով ու յոյսերով կանգնած էր կաթողիկոսական ընտրութիւնը: Նա բարեկամ ձայների էր կարօտ, իսկ Յուսիկ եպիսկոպոսը՝ պաշտպանութեան:

Եւ մինչդեռ ես սպասում էի թէ Սինօդը Յուսիկ սրբազանին կը դատի, կատարուեալ է գուշակութիւնս աւելիով. Յուսիկ եպիսկոպոսը իր փառաւոր աստղի մի նոր փայլուն ժպտով վարձատրուեալ է Ս. Ստանիսլաւի չքանչանով և դառնում է Սինօդի անդամ: Ամատունի Սահակ, Տ.-Մովսիսեան Մեարդը, Մատթէոսեան Մատթէոս վարդապետների հետ ըստ առաջարկութեան տեղակալ Սուրէնեան արքեպիսկոպոսի:

Սուրէնեանը բազմաթիւ զեղծումների մէջ (մեղադրուող, դեռ դատի տակ Յուսիկ եպիսկոպոսին անդամ կարգելով արատաւորեց իր տեղակալութեան անփառունակ օրերը. իր բծաւոր իշխանութեան վրայ դրաւ մի նոր մեծկակ սև բիծ, քաջալերելով գողութիւնը, վարձատրելով անարժանութիւնը, թանձրացնելով էջմիածնի անարդարութիւնը, խտացնելով խաւարը:

Մոռացուեալ է թէ դատի տակ գտնուող մարդուն մինչև դատի վախճանը կարելի չէ պաշտօնի հրաւիրել, այն էլ բարձր պաշտօնի. մոռացուեալ է թէ շատ վարդապետների վերաբերութեամբ ոչ միայն այդ օրէնքը պահուեալ է, այսինքն պաշտօն չեն տալիս, այլ նոյնիսկ ծայրայեղ զրկանք են հասցնում: Զորօրինակ՝ բացէք 1908 թ. Մալիս-Յունիս «Արարատն» ու կարդացէք «Քաղուածք յօրագրութեանց Սինօդի. — ի 10 Մարտի Սինօդն հրամայեաց՝ առեալ ի նկատ՝ զի

զիստորով վարդապետն զյանձնաւ ի դատ մարմնաւոր իշխանութեան անյարմար է կարգել ի պաշտօն վանահօր Հառիճոյ Վանից մինչ ցաւարտ գործոց մեղադրանաց նորա ի մարմնաւոր դատարանի, ուստի փոխել զօրագրական վճիռ Սինօդիս յ31 Դեկտ. անցեալ ամի, թողլով զիստորով վարդապետն ի վանս Ս. էջմիածնի առայժմ, պատուիրելով զանձապահի Սինօդիս շարունակել գտուչութիւն միաբանական անդադրամոց նորա, առանց ռոճկի, ի միոյն Յունուարի տարւոյս ցառանձին տնօրէնութիւն: Հ. 218»:

Տեսնում էք, այստեղ փոքրիկ, որքան մեղ յայտնի է յոյժ տարակուսական զեղծման պատճառով դատի տակ ընկած մի ծերունի վարդապետ ոչ միայն անյարմար է համարուեալ վանահայրութեան պաշտօնի, այլ նոյնիսկ զրկուեալ է իր վանական ռոճկից: Բայց ի հարկէ օրէնքն ու արդարութիւնը Յուսիկ եպիսկոպոսի և նման զօրեղների համար չէ, այլ միայն թոյլերի...

Եւ այսպէս իմ մեղադրեալ Յուսիկ եպիսկոպոսը Սինօդ մտնելով դառնում էր իր գործերի և իմ դատաւորը:

Բաղդաւոր աստղի տակ ծնուած Յուսիկ սրբազանին օր աւուր նպաստում էին հանգամանքները. իր երկրորդ ամօթաբեր չրջանի անդամութեան առաջին օրերում Տփլիսի Ս. Աստուածածնի դպրոցի հոգաբարձութիւնը դատ է բաց անում Սինօդում Սուրէնեան արքեպիսկոպոսի դէմ. մեղադրելով նրան յօգուտ դպրոցի կտակուած 16 հազար ռուբլու կորստեան մէջ: Հարկ էր երախտահատոյց լինել Սուրէնեան սրբազանին և Յուսիկ եպիսկոպոսն իր ընկեր անդամ-Յերով վճռում և հրատարակում են «Արարատի» 1909 թ. Յունուարի տետրի մէջ «Քաղուածք յօրագրութեանց Սինօդի» վերնագրի տակ հետեւեալը. «Ի նմին աւուր Սինօդ լուեալ զգործ կտակի Սովիայի կիրեակովայի հրամայեաց. Ա. վասն կորստեան 16,000 ռուբլեաց անպարտ համարել զատեան Կոնսիստորիայի և զատենապետ նորին, որ էր ժամանակին Տ. Գէորգ արքեպիսկոպոսն...»:

Այս աղամանդ վճռից յետոյ Սուրէնեան սրբազանը պատրաստ էր ամենայն զիջողութիւն և պաշտպանութիւն Յուսիկ եպիսկոպոսին:

Բուպէն յաջող էր. պէտք էր Յուսիկ եպիսկոպոսի դատը վերջացնել նախքան նորահաստատ կաթողիկոսի ժամանումը, որի հռչակեալ արդարաւիրութեան մասին լուրեր էին հասնում և սարսափ ազդում էջմիածնի գողերին:

Այդ օրերում՝ այսինքն 1909 թ. Յունուար ամսում ես գտնուում էի Բագուում, ուր գնացի մասնաւոր գործով և տկարացայ: (Տես այդ պատմութիւնը երկրորդ գրքոյկում):

Մեր լուսկեաց մրափող Սինօդը յանկարծ եռանդի եկաւ և Յու-

սիկ եպիսկոպոսի դատը դռնակի տակից հանեց:

Փետրուար ամսում Սինոդն իր կողմից չորս հոգու մի. Յանձ-նաժողով է կազմում՝ Մեսրոբ, Յուսիկ, Մատթէոս, Բարդէն վարդապետներից, որոնց յանձնում է քննել բոլոր իմ յարուցած գործերը Յուսիկ եպիսկոպոսի դէմ:

Սինոդը հրաման հրամանի ետևից ղրկում է ինձ, Բագււ գործակալ Տ. Զաւէն վարդապետին ու անընդհատ կանչով կանչում է ինձ էջմիածին:

Սինոդի թ. 22, 151, 153 գրութիւններից ես պարզապէս նկատեցի, որ մի տղեղ արշաւանք է սկսուել իմ դէմ:

Այդ թուերին պատասխանեցի 1909 թ. փետրուարի 6 թուակիր յայտարարութեամբս, որից առաջ եմ բերում վերջին մատը. «Իմ այս յայտարարութիւնից ինքնըստինքեան երևում է, որ Սինոդը ոչ մի նշան չի ցոյց տալիս թէ կարող է անաչառ լինել դէպի նուաւորս և այդ այն ժամանակից, երբ Յուսիկ սրբադանը Սինոդի անդամ դարձաւ, զինքն յարգող ընկերներով:

«Ուստի խնդրում եմ Սինոդիդ. 1. իմ ներկայացրած բոլոր յայտարարութեանց քննութիւնը, որ վերաբերելի է Յուսիկ սրբադանի և այլոց ձեռքով կատարուած գեղծումներին իմ բացակայութեան ժամանակը չկատարել և բացակայ վճիռներ չհանել: Երկու տարի է որ ես գեղծումների մասին ղեկուցումներ եմ տուել Սինոդին, բազմիցս կրկնել եմ զբաւոր և բանաւոր, որ որոշումներ լինին, պատճէններ եմ խնդրել և այլն և երկու տարի իմ ձայնս Սինոդի համար պղնձի դօղանշիւն մնաց: Այժմ էլ ստիպուած եմ ես խնդրել, որ մի կարճ ժամանակով այդ խնդիրների լուծումն յետաձգուի, մինչև ես վերադառնալ կարողանամ: Մանաւանդ թէ բարեւոյ կը լինէր վեհափառ Հայրապետի դալտեանն սպասել: 2. Խնդրում եմ Սինոդից կարգադրութիւն անել փութով ինձ հասցնելու հասցանքի 183 ռուբլի 5 կոպէկը և Յունուար ամսի ռոճիկը, որպէսզի անհաշուութիւն ունենամ այստեղ բժշկուել և վերադառնալ: 3. Խնդրում եմ Սինոդից իր հրամանի ուշ կատարումն վերադարձիս համար անհնազանդութիւն չհամարել, որովհետեւ տկար եմ երբ փոքր իշատէ կը կազդուրուիմ այստեղ բժշկների օգնութեամբ և օրերը կը տաքանան: Երկրորդ ու դրամը կը ստանամ, իսկոյն կը վերադառնամ: 4. Խնդրում եմ Սինոդից ինձ համար մի անցադիր ղրկել: Ի հարկէ ոչ ինձ հասանելի փողն ստացայ, ոչ անցադիր: Այլ մէկ-մէկու ետևից նոր հրամաններ, որով պահանջում էին Բագոււ գործակալից փութացնել ինձ էջմիածին:

Ի պատասխանի այդ հրամանների ես գրում եմ հ. գործակալին:

հետևեալ երկու թուղթը՝ Փետրուարի 27-ին և Մարտի կէսերին.

1. «Բարձրապատիւ Տ. Զաւէն վարդապետի, գործակալին Բագու քաղաքի: Ձերդ Բարձրապատուութեանն ուղղած սինոդական հրամանը կարդացի: Սինոդը Ձեր միջոցով առաջարկում է ինձ՝ Մարտի 4-ին լինել էջմիածնում Յուսիկ եպիսկոպոսի դատական խնդրին ներկայ լինելու:

Ես Սինոդին յայտարարել եմ փետրուարի 6 թուակիր ղեկուցումով թէ հիւանդ եմ. մինչև չբժշկուեմ, վերադառնալ չեմ կարող: Սինոդը փոխանակ իմ անձի մասին նախ և առաջ մտածելու, գոնէ ինձ հասանելի դրամը և ճանապարհածախք ղրկելու, որ նախ բժշկուեմ և ապա գնամ, ինձ փութով կանչում է էջմիածին: Դատի համար ես իմ ասելիքն ու խնդրելիքն ասել եմ նոյն թղթի մէջ: Շտապելու հարկ չկայ այժմ, երկու տարի սպասելուց յետոյ. իսկ հիւանդութիւնն այնպիսի մի յարգելի պատճառ է, որի համար ամենայն դատ կարելի է յետաձգել: Ձերդ Բարձրապատուութեան ներկայացնելով սրա հետ բժշկի վկայականը իմ հիւանդութեան համար, խնդրում եմ ներկայացնէք Սինոդին և Ձեր կողմից էլ յիշեցնէք որ ինձ դրամ ուղարկեն, դրամ. չնորհ չէ խնդրածս, այլ իմ ռոճիկս:»

2. «Սինոդի հրամանը Ձեր անունով կարդացի: Սինոդի համար բաւական չեն եղել իմ փետր. 6 և փետր. 27 թուակիր պատասխանները և նա ինձ՝ նոր հրաման է տալիս անպատճառ մարտի 23-ին լինել էջմիածնում:

Այս հրամանի պատասխանը նախորդ պատասխաններին մէջը կը գտնի Սինոդը. կրկնելն աւելորդ եմ համարում, որովհետեւ Սինոդն ինձ լսելու ոչ մի տրամադրութիւն չունի: Աւելացրէք խնդրեմ Ձեր ղեկուցման մէջ, որ Դուք այս անգամ գտաք ինձ անկողնում պառկած, բժշկով ու դեղերով չըջապատուած: Իմ գնալու ժամանակը ոչ Սինոդը կարող է որոշել, ոչ ես, այլ բժիշկներն ու առողջութիւնս: Իսկ եթէ Սինոդն ուզում է արագացնել վերադարձս նըպաստելով առողջութեանս, թող իմ ռոճիկներս ղրկէ իր պարտքը կատարելով: Ինձ էջմիածին կանչելու արտակարգ հրամանները, յայտնի դատի համար՝ սկսուած փութկոտութիւնը, ինձ համոզմանաւոր տեղեկութիւնները և այլն ինձ համար պարզում են, որ ս. Աւետարանի Բարձրագոյն Աստեանը հանձնութիւն ունի ինձ պատժելու, պատրուակներ է որոնում:

Հաճեցէք իմաց տալ Սինոդին, որ պատժելու մէջ լիազօր իրաւատէր է. բայց Յուսիկ եպիսկոպոսի դատը առանց իմ մասնակցութեան չի կարող լինել: Սինոդում տրամադրութիւն կայ կարծելու, որ ես առանց փաստերի զրպարտել եմ այդպիսի մի ականաւոր ընդձրան:

պիսկոպոսի ծառայութեանց առաջ, կային, կային:

Սակայն Քննիչ Յանձնաժողովի զեկուցանողն ստիպուած է եղել ցաւած սրտով կարմիր մատիտով ջնջել այդ մարգարիտ մեղադրանքները, երբ որ ճշմարտութիւնը պատանը պատուելով դուրս է գալիս: Ահա թէ ինչպէս. 1897 թ. կալուածոց մատեան մտած չի երևում Քիչնէի քաղաքային վարչութեան տուած 2600 ռուբլին, զօրանոցների վարձը: Իր նախորդ բացատրութեան մէջ անմեղ հրեշտակի թեւերով դէպի վեր պլացող Յուսիկ սրբազանը նեղի է ընկնում և փորձում է էլի ջանքեր անել փրկուելու համար: Բայց ինչ է անում. գողութիւնից աւելի ծանր, աւելի դատապարտելի մի գործ է կատարում. նա կոնսիստորիայի կազմի՝ անդամների և ատենադպրի վրայ ստուեր է ձգում պաշտօնական թղթով յայտնելով Սինօզին թէ՛ այդ գումարը իր բացակայութեան ժամանակ ստացած պիտի լինի մէկն ու մէկը կոնսիստորիայի կազմից և չէ յանձնել իրան, կամ մոծեւ մատեան:

Քիչնէի քաղաքային վարչութեանը հարց է տրւում թէ ո՞վ է ստացել 2600 ռուբլին. պատասխան է գալիս՝ «այդ գումարն ստացել է Յուսիկ եպիսկոպոսը իր սեփական ստորագրութեամբ»:

Ամենայն ինչ կատարեալ է՝ և՛ գողութիւն, և՛ զրպարտութիւն, և՛ ստախոսութիւն:

Եւ Սինօզը վճռում է... «Եւ չորրորդ՝ զմեղադրանս 3-րդ կէտի զեկուցման ճանաչելով ապացուցեալ՝ զՅուսիկ արքեպիսկոպոսն վառն գաղման 2600 ռուբլի կալուածական դրամոց Մայր Աթոռոյ ի 1897 ամի ի լինել կառավարիչ Աթոռապատկան կալուածոց, որ ի Քիչնէ, յանձնել ի դատ մարմնաւոր իշխանութեան ըստ 3 մ. 354 յօդ. պատժական օրինաց ի ձեռն պրօկուրօրի չըջանական դատաւանին Քիչնէի, առաջարկելով նմա հրաժարիլ կամովին ի մասնակցութենէ ի նիստս Սինօզի մինչ ցվախճան գործոյս ի մարմնաւոր դատարանի»:

Սինօզի պ. Դատախազը գողութիւնը ապացուցուած տեսնելով, գործը վերադարձնում է Սինօզ, պահանջելով որ օրինաց համաձայն գողօնքը նախ պահանջուի և ստացուի Յուսիկ եպիսկոպոսից տոկոսներով, որը զանցառութեան է տուել Սինօզը, ապա պ. Դատախազը ակնարկում է օրինաց մի յօդուած, որով Յուսիկ եպիսկոպոսի վրայից պատժասանման ժամանակն անցել է: Ուստի խորհուրդ է տալիս քաղաքական իշխանութեան ձեռքը չմատնել մեղադրեալին:

Սինօզը որոշում է պահանջել Յուսիկ եպիսկոպոսից 2600 ռուբլին տոկոսներով, ընդամենը կարծեմ 4000 ռուբլի:

Մեղադրեալն իսկոյն Սինօզի գանձարանն է մտցնում 2600:

Րուբլին, մէկ ու կէս ամիս ժամանակ խնդրելով մնացեալ 1400 Ր. համար:

Գործ. Դատ. մ. Սինօզի 10 Ապր. 1909 № 231:

Իմ կարծիքով Սինօզը պէտք է հետևողական լինէր՝ և մեղապարտին յանձնէր քաղաքական իշխանութեան. թող նահանգական դատարանի Դատախազը ցոյց տար այն օրէնքը, որի շնորհիւ մեղապարտը կարող էր ազատուել պատժից:

Ամբողջ գործի ընթերցումից յետոյ ես մտնում եմ Սինօզի Ատեան, արտասանում իմ երկրորդ ճառը և գրաւոր ներկայացնում իմ հետեւեալ նոր յայտարարութիւնը.

«Ս. Էջմիածնի Սինօզին, Մայր Աթոռի միաբան Բենիկ վարդապետից՝ յայտարարութիւն.

«Այս տարուայ փետր. 6, 27 և Մարտի չեմ յիշում ինչ թուականի յայտարարութիւններով դիմել էի Սինօզիդ՝ Բագուից, ուր հիւլի յայտարարութիւններով դիմել էի Սինօզիդ՝ Բագուից, ուր հիւլանդ էի, խնդրելով Յուսիկ սրբազանի զեղծմանց գործի քննութիւնը առանց ինձ չկատարել, այլ սպասել մինչև ապաքինուեմ և վերադառնամ Էջմիածին:

Սակայն Սինօզիդ հաճելի չէ եկել յարգել խնդիրս և գործը իր Յանձնաժողովի ձեռքով քննել է և զեկուցել ու վճիռ հատել իմ բացակայութեամբ:

Ամեն ինչ վերջանալուց յետոյ վերադառնում եմ և կարգում գործը: Սինօզական Յանձնաժողովն իր արձանագրութեան մէջ առում է թէ գործը քննել է և յօդուածներն ստուգել, ուսումնասիրել մատեաններով, պաշտօնական գրութիւններով կամ կենդան մարդկանց վկայութեամբ (այսինքն):

Ըստ իս՝ այդ քննութիւնը թեթեակի է, թերի և ոչ անաչառ:

Լոկ միջանի դիտողութիւններ չարելով այստեղ, ես կաշխատեմ լուսաբանել խօսքերիս ճշմարտութիւնը: Դիտողութիւններս չարում եմ այն կարգով, ինչ կարգով որ Յանձնաժողովի արձանագրութիւնն է տարուած:

1. Յանձնաժողովն իր արձանագրութեան մէջ ասում է թէ «Անարդարութեան երեսից» դրբոյկի մէջ Բենիկ վարդապետը 12-րդ երեսից մինչև 21-րդ երեսը տասներկու հարցերով մեղադրում է Յուսիկ արքեպիսկոպոսին Էջմիածնի չահերին անհաւատարմութեան, հաշիւներ կեղծելու և տասնեակ հազարներ իւրացնելու մէջ»:

Յանձնաժողովը «մեղադրում է» խօսքը վերադրելով ինձ, չեղւում է ճշմարտութիւնից կամ կամաւ, կամ անգիտութեամբ, դրբոյկը սխալ հասկանալուց:

«Անարդարութեան երեսից» տեւորակով ես միայն ինձ հասած

Ի զուր է Յանձնաժողովը ստուերարկում ինձ թէ այդ գու-

Իսկ երբ Մարգարի գիւղ ղրկած հազարների համար հարցնէք, յոյս ունիմ թէ Օհանջանեանը կը կրկնի այն՝ ինչ որ ինձ և շատերին է պատմել. «Թուսիկ սրբազանը փոստով կամ բանկերով չկա-

ՆԷ հայր կառավարելը փոխանակ ծառայողների ռոճիկների վրայ աւելացնելով 600 ռուբլին ըստ մտաց հրամանի Սինօդի, պատշաճ է վարկանուս տալ սահմանեալն ի Սինօդէ 600 ռուբլի ռոճիկ

Օհանջանեանին:

Շա չեմ կարողանում ըմբռնել թէ Ինչո՞ւ Սինօդը զօրանոցի ե-
կեղեցո՞ւ վարձագիրն զօրանոցի վարձագրի հետն է միացնում, քանի

Այլեւս, յայտնում եմ Սինօդիդ, որ ես այդ շէնքին շատ լաւ ծանօթ Գիշնէի քաղաքային հարտարապետ Ասլան Խրիստափօրովիչ Խաչիկեանին խնդրել եմ բացատրել ինձ թէ այդպիսի մի շէնք, նոյն և նման, եթէ իշխմանէ շինուի մի բաց տարածութեան վրայ, ո՞րչափ:

Մինչդեռ ինդրում եմ այդ ճանապարհածախուց համար հարց-
ուզիորձ անել Բեասարաբիայի Կոնսիստորիայի նախկին առեմնադպիր
Կարապետ Օհանջանեանին, որ սրբազան Յուսիկին ուղեկցել է և
Մոսկովի և Պետերբուրգի Եկեղեցական Խորհուրդներին
Յուսիկ սրբազանի ծախուց հաշիւը, որպէսզի պարզ երևայ իրերի

պատժից, որովհետև պատժի ДАВНОСТЬ-ն անցել է:

Սակայն Հայոց եկեղեցու օրէնքը և հասարակական խիղճը պատժի դաւնօտ չունի: Եկեղեցու օրէնքով Յուսիկ եպիսկոպոսը չի կարող անպատիժ մնալ. իսկ, հասարակաց խիղճը անտարակոյս ձայնակից է նրան:

Յուսիկ եպիսկոպոսին նոյնիսկ եկեղեցական պատժից ազատող ատենանը գրկում է իրան իրաւունքից պատժելու մի ուրիշ յանցաւոր, ապացուցուած գող եկեղեցականի:

Բ. Պետական դատաւարութեան մէջ, երբ նման պատժական դէպքեր են լինում և անցած ժամանակի պատճառով պատժից ազատում է յանցաւորը, այնուամենայնիւ նրան անխուսափելիօրէն արձակում են պաշտօնից վարչական եղանակով, փրկելով հաստատութիւնը արատից. և արատաւոր պաշտօնեայից: Եւ այդ անում է նախագահը՝ եթէ ԿՕՄԷԳԻՍԻԼ հաստատութիւն է:

Այսպէս պիտի վարուի և Սինօղը Յուսիկ եպիսկոպոսի վերաբերութեամբ:

Եւ իբրեւ էջմիածնի միաբան վրդովւում եմ և վշտանում, որ Սինօղի անդամները, որոնք իրանց վճռով վաւերացրին Յուսիկ եպիսկոպոսի գողութիւնը, նոյն ձեռքով վճիռ են գրում հրաւիրելու նրան դատական ամբիոնի վրայ նստելու: Հաստատութեանը և անդամներին առաւել ծանր վարկաբեկումն պատճառել չէին կարող այլ կերպ, քան ինչ անում է Սինօղի այս վճիռը: Ի՞նչպէս կարող են տանել գոնէ բարձրագոյն ուսումն ստացած անդամները, որ այն մարդը վերստին իրանց ամբողջակից լինի, որին դատեցին որպէս գողի: Ել ինչ զանազանութիւն գողի և գողակցի մէջ. էլ ինչ զանազանութիւն կրթութեան և տղիւնութեան մէջ:

Ի՞նչպէս կարելի է տանել, որ գիտութեան Մագիստրոսը (?) գողութեան Մագիստրոսի հետ ամբողջակից լինի և միասին բազմեն Հայոց ազգի բարձրագոյն ատենում, իբրեւ դատաւոր: (Ի՞նչ սիրուն ներդաշնակութիւն...): Ի՞նչպէս կարող է այդ ատենանը դատել որեւէ քահանայի, վարդապետի, եթէ սրանք մեղադրուին 4, 5, 10, 20 և այլ մանր դրամական գեղծումների մէջ. ի՞նչպէս կը զօրի անդամների՝ և որ զարմանալին է, Յուսիկ արքեպիսկոպոսի ձեռքը ստորագրել պատժական վճիռ ուրիշ, առաւել փոքր յանցաւորի համար:

Եւ հոգու խորքից բողոքում եմ այդ օրինակ անուանարկիչ վճռի դէմ, որ արատաւորում է ոչ միայն Սինօղը, այդ առանց այն էլ իսպառ ընկած էջմիածինը ժողովրդի աչքում: Այդ վճռի դէմ պէտք է բողոքէր էջմիածնի մէն մի միաբան և առաւել ևս Սինօղի անդամներն ըստ կոչման և պատուոյ:

Գ. Յուսիկ եպիսկոպոսի արարքների քննութիւնը դեռ չարունակուած է. մի կողմից եւ նոր լուսաբանութիւններ և փաստեր եմ մտցնում Սինօղ բողոքելով հանդերձ Սինօղի միակողմանիութեան դէմ, որոնք չեն կարող ուշադրութեան չարժանանալ միւս կողմից դեռ քննութիւնը ըստ այդ վճռի պիտի շարունակուի, ուրեմն ի՞նչպէս կարող է Սինօղը Յուսիկ եպիսկոպոսին անդամութեան կոչել: Կարող է Սինօղը երաշխաւորել թէ Յուսիկ սրբազանը մնացեալնեկարող է Սինօղը: Բայց չէ որ հէնց նախորդ վճռի մէջ 8000 ռից անպարս կ'ազատուի. բայց չէ որ հէնց նախորդ վճռի մէջ 8000 ռուբլու չափ անվաւել ծախքերն են մտել:

Այլևս. Յուսիկ եպիսկոպոսը հարուստ մարդ է. Սինօղը տալիս է նրան և՛ աղղեցութիւն՝ Սինօղի անդամ հրաւիրելով, և դրկում է Քիչնե ինքն իրան պաշտպանելու. ևս վկաներ կ'ունենամ և՛ քահանաների, և՛ կոնսիստորիայի ծառայողների մէջ. անդամ մեղադրեալի այդ աղղեցութեան դէմ եւ ճշմարտութիւնն ի՞նչպէս պաշտպանեմ, որ աղքատ եմ և անպաշտօն:

Դ. Ըստ իս շատ միամիտ կարգադրութիւն է քննական գործի ծախքը պահանջել Բենիկ վարդապետից, եթէ Յուսիկ եպիսկոպոսն արդարանայ: Գործ վարողը ծախք է անում յուսալով, որ դատը կը շահի դարանայ: Գործ վարողը ծախք է անում յուսալով, որ դատը կը շահի իր օգտին: Գործի տէրն էջմիածինն է և ոչ եւ իբրեւ անհատ: Ուրեմն իր օգտին էջմիածինը պիտի ծախսի, որովհետև դատի շահը նրա օգտին է: Եթէ էջմիածինը պիտի ծախսի, որովհետև դատի շահը նրա օգտին է: Եթէ Սինօղն այս հանգամանքը չի կամենայ ըմբռնել, այն ժամանակ թող շարունակէ իր տրամաբանութիւնը մինչև վերջը, այսինքն թող դատական ծախքերը թող ձգէ ինձ վրայ և բոլոր յետ ստարոյր դատական ծախքերը թող ձգէ իմ օգտին: Հաճեցէք ուրեմն վճռուած նախք փողերն էլ թող վճռէ իմ օգտին: Հաճեցէք ուրեմն վճռուած մօտ 4000 ռուբլին յանձնել ինձ, եւ Յուսիկ սրբազանին էլ նոյնիսկ մօտ 4000 ռուբլին յանձնել ինձ, եւ Յուսիկ սրբազանին էլ նոյնիսկ իմ ծախքով կը տանեմ Քիչնե, լաւ կը պահեմ ու յետ կը բերեմ:

Մի փոքրիկ դիտողութիւն ևս. յայտնի է Սինօղիդ, որ զաղած դրամների համար կոնսիստորիաները կարգադրում են քահանաներից կրկնակին պահանջել: Տես Պատժ. օրինաց յօդուած 358: Այդ շատ լաւ դիտել նրանի նախկին առաջնորդ Յուսիկ եպիսկոպոսը, որ շատ վճիռներ է ստորագրել այդ իմաստով: Ինչո՞ւ ուրեմն Յուսիկ սրբազանից պահանջուած է իւրացրած գումարը միայն 40/0 և ոչ կրկնակին՝ տոկոսով:

Ամփոփելով խօսքս՝ եւ խնդրում եմ իբրեւ դատ յարուցանող միաբան էջմիածնի, որ այդ վճիռը փոխուի. այդ վճիռը միակողմանի է, անպատուարի էջմիածնի միաբանութեան համար և վրդովող հասարակաց խիղճը:

Շտապելու բան չկայ մանաւանդ, երբ վեհափառ Կաթողիկոսը շուտով կը ժամանէ: 1909. 26 Ապրիլի, էջմիածին: Բենիկ վարդապետ:

Այդ բանախօսութեանս և գրաւորիս հետեանքն այն եղաւ որ Յուսիկ եպիսկոպոսը Սինօղից դեռ դուրս մնաց, Բիշնէ գնալու և իր գործերը դրոստելու միտքը թողեց, չէ որ ես հետը պիտի լինէի. Սինօղի անդամներից Տ.Տ. Յուսիկ և Բարդէն վարդապետները բանաւոր բուռն բողոք յայտնեցին Յուսիկ եպիսկոպոսին վերստին Սինօղիին հրաւիրելու դէմ, նրա աթոռակցութիւնն արատ համարելով Սինօղիին և իրանց և սպառնացին ըստ կոչման պաշտօնի բողոքել ուր հարկն է հակառակ դէպքում:

Լուսիկները եկաւ և ծածկեց այս գործը մինչև Վիհափառ Հայրապետի գալուստը:

Յուսիկ սրբազանի զեղծումների և դատի պատմութիւնը ես ընդհատում եմ երկու միջանկեալ թղթով, որոնք պատմութեան շարունակութիւնը չեն, բայց ներս կապ ունին նոյն պատմութեան հետ և էլ առաւել են լուսաւորում էջմիածնի անարդար արդարութիւնը:

Այդ թղթերիցս մէկը մի «խնդիր» է, որ 1909 թ. Ապրիլի 22-ին տուել եմ տեղակալ Սուրէնեան արքեպիսկոպոսին.

«Ձերդ Բարձր Սրբազնութեան քաջ յայտնի է թէ արքեպիսկոպոսներից յետ ստանալիք իւրացրած դրամները՝ առայժմս մօտաւորապէս 5000 ռուբլի յօգուտ էջմիածնի իմ ջանքերովս եմ երևան եկել: Այդ յայտնագործութիւնները Սինօղիին լսելի անել տալու համար վատնել եմ առողջութիւնս մաքառման ու հալածանքի մէջ և միևնոյն ժամանակ նիւթական զրկանքներ եմ կրել 150 ռուբլի զեղծմանց տետրակի հրատարակութեան վրայ ծախս անելով: Եւ այժմ հիւանդ եմ, աղքատ և անպաշտօն Ձեր և Սինօղի չնորհիւ:

Ուստի արդարութիւն եմ համարում խնդրել Ձերդ Բարձր Սրբազնութիւնից ի հաշիւ դրած կորստի 400 ռուբլի տալ ինձ բժշկութեան և տետրակի ծախք»:

Տէր Տեղակալը այս խնդիրս յանձնել էր ի տնօրէնութիւն Սինօղի, իսկ վերջինս ի հարկէ մերժել էր, ինչպէս իմացայ:

Այս մերժումն այնքան զգալի չէր լինի, եթէ էջմիածնի միաբաններից շատերը, նոյնիսկ հարուստ Յուսիկ եպիսկոպոսը հանգուցեալ հայրապետի օրով ամառանոց գնալու 400 և աւելի ռուբլիներ ստացած չլինէին, որպէս չնորհ առանց ծառայութեան:

Երկրորդ թուղթս յանուն Սինօղի որ նոյնպէս շատ բան է ասում էջմիածնի արդարութեան վրայ՝ հետեւեալն է, որ մատուցել եմ 1909 թ. Յունիսի 25-ին.

«Սինօղի սովորութիւն ունի իր օրագրական վճիռների քառասունները հրատարակել էջմիածնի պաշտօնական ամսագիր «Արա-

րատի» էջերում, շատ անգամ նոյնիսկ արատաւորող ոճով անուանարկելով վարդապետներին, որոնց այնուամենայնիւ էջմիածինը՝ զրկում է զանազան պաշտօններով ժողովրդի մէջ: Ի միջի այլոց «Արարատի» խմբագրութիւնը չի մոռացել հարկաւ և ինձ, տպելով «Փետրուարի տետրակում, որ ես իբր թէ Երևանի կոնսիստորիայում Յուսիկ եպիսկոպոսի գործերը քննելիս «զեղծումն եմ կատարել» կազմելով և ստորագրելով ընդ արձանագրութեամբ խեղաթիւրելով փաստս և պաշտօնական թղթեանս և այդու նկրտեալ են արկանել փաստս և պաշտօնական թղթեանս և այլն: Նոյն «Արարատում» առանձին յօդի սխալանս զՍինօղ» և այլն: Նոյն «Արարատում» առանձին էլ դուածով զետեղուած է դարձեալ թէ ինչպէս Սինօղը մերժում է ինձ բնակարանի վարձ տալ: Ապրիլի համարումն էլ մոռացած չէ տպել որ Սինօղը 313 ռուբլի 78 կոպ. դրամ է պահանջում Բենիկ վարդապետից և այլն: Մինչդեռ «Արարատի» խմբագրութիւնը մեղադրեալ միաբաններից ոմանց միայն արդարացումն է յայտարարում «Արարատի» էջերից, իսկ մեղադրական վճիռների մասին լուսութիւն է պահում:

Ձոր օրինակ՝ «Արարատի» Յունուարի տետրում յայտարարուած է Տ. Տեղակալի արդարացման մասին 16 հազար ռուբլի յայտնի գումարի գործում, Փետրուարի համարում Յուսիկ եպիսկոպոսին հուշակում է «անպարտ ի գործադրութեան կոպէկադրամ արդեանց»: Մինչդեռ Յուսիկ եպիսկոպոսի մեղադրական օրագրի մասին, որով վճուում է իւրացրած դրամը պահանջել և ստանում է, ոչինչ չկայ գրուած ցայսօր:

Բանից դուրս է գալիս, որ «Արարատը» ծառայում է էջմիածնի միաբաններից ոմանց արատաւորելու, իսկ ոմանց դովելու և պաշտպանելու, ոմանց երդուեալ դատախազն է, ոմանց երդուեալ հաւատարմատար պաշտպանը:

Եթէ այս ակնյայտնի անարդարութիւնը Սինօղի կարգադրութեամբ է, եւ բողոքում եմ այդ անարդարութեան դէմ. իսկ եթէ թաղուածների տպագրութիւնը կախուած է «Արարատի» խմբագրութեան քմահաճոյքից, եւ ոչ միայն բողոքում եմ Սինօղիդ «Արարատի» խորող խմբագրութեան դէմ և խնդրում եմ դատի ենթարկել, այլ և իբրեւ նախատինք եմ նետում այս բողոքս «Արարատի» խմբագրութեան երեսին: «Արարատը» էջմիածնի միաբանութեան ամսագիրն է և ոչ որեւէ փոքրոգի և աչառկոտ խմբագրութեան բերան: Ղերն է և ոչ որեւէ փոքրոգի և աչառկոտ խմբագրութեան բերան:

Ահա թէ ինչու ստիպուած են լինում էջմիածնի զօրեղներից և «Արարատից» հալածուած միաբանները աշխարհիկ մամուլի մէջ պաշտպանել իրանց դատը:

Յիշելու է որ «Արարատի» խմբագիրն էր այդ ժամանակ

սիրեն զկաշառս, վրիժադործք, որբոց իրաւունս ոչ առնեն և դատաստանի այրեաց՝ ունին ոչ դենն»։ (Եւ. մարդ. Ա. 13—24)։

Այնուամենայնիւ անցողական գայթակղութիւնը չխախտեց հաւատքի Լայոց եկեղեցու արդարութեան մարմնացումն Վերահիւան Լայրապետը գրչի մի սիրուն շարժումով կը բեկանէ այդպիսի վճիռը, մանաւանդ թէ շատ «Գերապատիւներ» և «Բարձրապատիւներ» մէջ գտնուել էր մէկը միայն՝ մի իսկական բարձրապատիւ, որ իր և հաստատութեան պատիւը բարձր պահելու համար՝ դրաւոր կարծիքով բողոքել էր այդ անարդար վճռի դէմ և այդ կարծիքը պիտի դնահատէր և հիմք ընդունէր վերին արդար դատաւորը։

Կարևոր եւ համարում այդ կարծիքը դնել այստեղ. (ի դէպ, որի դառնութիւնը չուտով ճաշակել տուին հեղինակին)։

«Ա. Էջմիածնի Սինոդին. Սինոդի անդամ Յուսիկ վարդապետից՝ կարծիք։

«Ատեանդ վճռում է. «Բաւ համարել զընկալեալ ի Տ. Յուսիկ արքեպիսկոպոսի զ2600 ռուբլի դրամս և թողու անպահանջ գտնուիս նոցին... և կարճէ գործս», հիմնուելով պ. Պրոկուրորի բողոքի վրայ — «յարգելով՝ զբողոք պ. Դատախազին»։ Չեմ կարող զարմանալ չայտնել, որ Ատեանը պ. Պրոկուրորի շատ պարզ և հասկանալի առարկութիւնը Սինոդի թ. 231 օրագրական վճռի դէմ, որով նա իսկապէս միայն քրէական հետամտութեան դէմ լինելով օրինաց համաձայն՝ հակառակ Սինոդի նոր վճռի պահանջում է Մ. Աթոռի շահերի պաշտպան հանդիսանալ, ըստ իմաստի 17 յօդ. Բր. Դատաւ. կանոնադր., և տոկոսներով հանդերձ 2600 ռուբլին պահանջել Տ. Յուսիկ արքեպիսկոպոսից, հիմք է ընդունում տոկոսները չպահանջելու և դործը կարճելու համար։

Եւ չեմ կարող հասկանալ թէ Բնչպէս է Սինոդն այս գործը կարճում, քանի որ շատ հանգամանքներ նրա մէջ ոչ իրական և ոչ բարոյական իրաւունք չեն տալիս այդպիսի վճիռ անելու։

Նախ՝ Սինոդի թ. 231 օրագրով «հրամայեցին»-ի մէջ, կ'ընդրորդ՝ ասուած է. «Նմանապէս թերի գտնելով զ9-րդ մեղադրական կէտ զեկուցմանն՝ լրացուցանել զայն պատշաճ տեղեկութեամբք ի դործոց Սինոդին և ապա թէ առնել տնօրէնութիւն առանձին զեկուցմամբք»։ Ի՞նչ նոր հանգամանքներ առաջ եկան, որ Սինոդը միանգամայն անուշադիր է թողնում իր այս վճիռը. ինչով է պատճառաբանուած այս նոր զեկուցման վճռի մէջ այդ նախկին որոշման անհետանք թողնելը։

Երկրորդ՝ Սինոդի վճռի մէջ ոչ մի խօսքով յիշատակութիւն չկայ Տ. Բենիկ վարդապետի նոր յայտարարութեան մասին, որ մտած

է օրագրի մէջ իր ամբողջութեամբ, մինչդեռ այդ յայտարարութեան մէջ այնպիսի կարևոր կէտեր կան, որ անաչառ Դատարանը իր դատավճիռը արդարամիտ ճանաչեցնելու համար անհրաժեշտաբար պիտի ուշադրութեան առնէ։ Բենիկ վարդապետը իր մեղադրութիւններին ի հաստատութիւն առաջ է բերում Գիշնկի Կոնսիստորիայի նախկին ատենադպիր Կարապետ Յովհաննանեանի նամակներից քաղուածքներ, որոնց իսկականն էլ Սինոդի ատեանի մէջ ժամանակին ցոյց տուեց։ Ի՞նչ է ասում Սինոդը իր վճռի մէջ այդ վկայութեանց դէմ. և ոչ մի խօսք։ Թերևս Ատեանդ առաջնորդուել է այն մտքով, թէ Յովհաննանեանցը դատուած և մեղադրուած մի անձն է և այդ պատճառով նրա վկայութիւններն արժէք չունին։ Բայց չէ՞ որ օրէնքով նոյն իսկ մահապարտների վկայութիւնն առանց ուշադրութեան թողնել չէ կարելի։

Երրորդ՝ մի քանի մեղադրական կէտերի բացատրութեան համար Բենիկ վարդապետը պահանջում է հարցուփորձի ենթարկել Կար. Յովհաննանեանցին։ Չէ՞ որ Սինոդը ոչ մի վկայութիւն չէ պահանջել նրանից և ինչ իրաւունքով Սինոդի դատավարութեան ենթակայ գործողութեանց անմիջական վկայ և գրեթէ ակնատես առեւնադպրին հեռու է պահում քննութիւնից։ Եթէ մեր նպատակը ճշմարտութիւնը երկան հանելն է, մենք պարտաւոր ենք Բենիկ վարդապետի ցոյց տուած վկաներին հարցուփորձ անել։ Նոյնը պիտի դապետի ցոյց տուած վկաներին յաջիկեանի մասին՝ չարաբացտիկ «Թէյարա-սսեմ և ճարտարապետ Սաչիկեանի մասին» չարաբացտիկ «Թէյարա-սսեմ» չիսութեան խնդրի առթիւ, որի առ տեղեւան քննութեան վրայ եւ դարձեալ պնդում եմ։

Չորրորդ՝ մի կողմ թողնելով Բենիկ վարդապետի յայտարարութեան միւս կէտերը, որոնցից շատերի կարևորութիւնն էլ ակներև է, եւ հրաւիրեմ Ատեանի ուշադրութիւնը Տ. Յուսիկ արքեպիսկոպոսի 1896 թ. Դեկտ. 7. թ. 349 առաջադրութեան վրայ, որով իբրեւ Սինոդի հրամանի համաձայն նոր պաշտօնեայ է կարգում Կոնսիստորիայում 600 ռուբլի տարեկան ուժեղիով (իր եղբորը)։ Սինոդի քննիչ յանձնաժողովը իր զեկուցման Ա. կէտի մէջ սրբազանի այդ քննիչ յանձնաժողովը իր զեկուցման համարում է համաձայն Սինոդի հրամանի։ Կարգադրութիւնը նոյնպէս համարում է համաձայն Սինոդի հրամանի։ Բենիկ վարդապետը իր յայտարարութեան մէջ առաջ է բերել այդ հրամանը. խնդրում եմ ուշադրութեամբ կարդալ այդ հրամանը և նրա հրամանը. խնդրում եմ ուշադրութիւնը Կոնսիստորիային։ Մի՞կողքին դրած սրբազանի առաջադրութիւնը Կոնսիստորիային։ Մի՞կողքին դրած սրբազանի առաջադրութիւնը պիտի ճշմարտութեան թէ այսպէս ձգձգելով ակներև իրողութիւնը պիտի ճշմարտութեան հասնինք։

Հինգերորդ՝ Սինոդի վճռի մէջ ոչ մի յիշատակութիւն չկայ Տ. Բենիկ վարդապետի նոր յայտարարութեան մասին, որ

Վերջապէս ես իմ սրբազան պարտքն եմ համարում Սինօզի ուշադրութիւնը հրաւրելու կրկին և կրկին անգամ այն հանգամանքի վրայ, որ Հոգեւոր իշխանութեան Բարձրագոյն Ատեանը բաղդայական ահազին պատասխանատուութիւն ունի հասարակաց խղճի առաջ հն պարտաւոր է այս գործում, ուր շահագրգռուած է Մ. Աթոռի միաբանութեան և մասնաւորապէս Սինօզի պատիւը, անկողմնապահ լինել ըստ ամենայնի և գործի բազմակողմանի ու մանրակրկիտ քննութիւնից յետոյ միայն իր վճիռը հաստանելու։ Եւ այս պարագայում իմ պահանջը բղիտում է միայն ճշմարտութիւնը երևան հանելու ցննկութիւնից և ոչ երբեք այն պղտոր աղբիւրից, որի մասին ակնարկութիւն է անում Տ. Յուսիկ արքեպիսկոպոսը իր յայտարարութիւններէից մէկի մէջ (թ. 466, 24 Յուլ. 1907) թէ՛ «կենցաւ ևն ի վերայ 10—16 ամբ, և ուղիցք անազանեալ»։ Եւ արդեօք բարոյապէս ար-

դարացնում է Յուսիկ նրբագունին այն հանգամանքը, որ մեղադրվում է իր նկատմամբ 10—16 տարիներ են անցել և այդ ժամանակամիջոցում մատենաներ են անհետացել ու փափտեր մոռացուել: 11 Հոկտեմբերի 1909 թ. Էջմիածին:

Անդամ Սինօդի՝ Յուսիկ վարդապետը՝
 Այս «կարծիք»-ից էլ առաւել հզօր, ազդու ինչքան կարող է
 լինել, որ այդպէս մերկացնէ անարդարութիւնը, աչառութիւնը, կեղ-
 ծիքը, խղճատանքի թրութիւնը, ծաղրը արդարադատութեան վրայ,
 համայն փտութիւնը:

Այդ կարծիքի լախճանը պսակող մի բանն է պակասամտայն-
կները, Յիսուսի խօսքերով հիստուած կնիքը. «Տուն իմ տուն աղո-
թիւ եղիցի և դուք արարեք զգոյս այս աւազակաց»:

Յոյսս դեռ արդարութեան, աւետարանական արդարութեան վրայ անկորուստ պահելով, ես պարագ համարեցի Հոկտեմբերի 3-ին Վեհափառ Հայրապետին ներկայացնել հետևեալ «ամենախոնարհ բողոք».

«Վեհափառ Տէր, Հոկտեմբերի 3-ին ի շարա իջմիածնի միաբանութեան լսեցի և ես թէ Հոկտ. 2-ին Սինոդը որոշումն է արել բաւականանալ Յուսիկ եպիսկոպոսի վերադարձրած 2600 ռուպիով, ի նկատի ունենալ նրա «անբասիր» անցեալը, նրա վրայ եղած գործերը կարճել և հրաւիրել որ Սինոդի նիստերին յաճախ որպէս անդամ:

Պատմ. Այս անակնկալ որոշումը մի վերջին անգամ էլ համոզեց ինձ, որ արդի սինօգական կազմի մեջ արդարություն որոնելն իսկ անհիմաստություն է: Իսկ դւր անարդարությունն է թաղանթում, այնտեղ կործանումը մօտ է:

Յուսիկ եպիսկոպոսի զեղծմանց գործը երկու տարի Թագնուած մնաց Սինօդում: Վերջերս երբ Յուսիկ եպիսկոպոսին և համախոհներին յաջողեցաւ Սինօդի անդամ դառնալ Սուրենեան տեղակալի առաջարկութեամբ, գործը լոյս աշխարհ հանեցին:

[illegible]

Այժմ երբ դեռ գործը կիսատ է, քննուած, նոյնիսկ կարգա-
ցուած է Սինօդում, երբ դեռ 8000 ռ. փաստագուրկ ծախքերի,

ԲԵՆԻԿ ՎԱՐԴԱՊԵՏԻ ԱՇԽԱՏՈՒԹԻՒՆՆԵՐԸ

1. Քարոզչական թոթովանքներ Ա. գ. 30 կ. (սպառուած)
2. Քարոզչական թոթովանքներ Բ. գ. 40 կ.
3. Անարդարութեան երեսից — (սպառուած)
4. Հայրապետական ընտրութիւն գ. 30 կ.
5. Թարգմ. «Գրքերի ընտրութիւն» Ռիչարդսո-
նի գ. 60 կ.
6. Հրատ. «Դաստիարակութեան Զօրութիւն»-ը:
7. «Անժամանակ թատրոն և ընթերցանութիւն»
Երկուսն էլ փոխադրութիւն մանկա-
վարժ Սեդրաք Մանդինեանի գ.գ. . . 20—20 կ.
8. Երուանդ վարդապետ Տ.-Մինասեան և Հայոց
եկեղեցու վերանորոգութեան խնդիրը 20 կ.
9. Էջմիածնի Արդարութիւնը Մ. Ա. գ. . . . 25 կ.

Պատրաստ են տպագրութեան համար «Քարոզչական թոթովանքներ»
Գ. և Դ. գրքերը, «Անհունի չէմբուս», նիւթական միջոցն է պակաս:

Դիմել կարելի է՝ Тифлисъ, Книжный магазинъ «Гутен-
бергъ» կամ Էջմիածին՝ Բենիկ վարդապետին:

ԳԻՆՆ Է 25 կ.